

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО**

ПАРХОМЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 338.2:339.924:332.142

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ Й РОЗВИТКУ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ РЕГІОНУ**

**Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна
економіка**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Таврійському національному університеті імені В.І. Вернадського Міністерства освіти і науки України (м. Київ)

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор **Чечетова Наталія Федорівна**, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського Міністерства освіти і науки України (м. Київ), професор кафедри публічного управління та економіки

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор **Бондаренко Валерій Михайлович**, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (м. Вінниця), декан обліково-фінансового факультету, професор кафедри маркетингу та реклами

доктор економічних наук **Жученко Андрій Михайлович**, Державне підприємство «Каталіз і екологія» Інституту фізичної хімії ім. Л. В. Писаржевського НАН України (м. Київ), завідувач кафедри економічної кібернетики

доктор економічних наук, професор **Солоха Дмитро Володимирович**, Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (м. Маріуполь), декан факультету економіки.

Захист відбудеться 13 травня 2021 року об 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 52.051.06 Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського Міністерства освіти і науки України за адресою: 04073, м. Київ, вул. Кирилівська 164.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського за адресою: 01135, м. Київ, вул. Дж. Маккейна 33.

Автореферат розісланий „12” квітня 2021 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Петровська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Суспільний прогрес, різновекторні прояви стрімких змін сучасності, які супроводжуються проблемами нерівномірності просторового розвитку, неконтрольованими процесами взаємодії, що порушують стійкість та стабільність функціонування економічних систем – регіонів, галузей та окремих господарюючих суб'єктів потребують відповідних об'єднаних зусиль з прискореного подолання наслідків економічної кризи в регіонах, завершення в них основних інституційних перетворень та максимального використання сприятливих факторів регіонального розвитку, у тому числі з позицій забезпечення їх безпеки й згуртованості. Прояв тенденцій до формування і розвитку інтеграційних процесів регіону, враховуючи їх генезис, історико-економічну необхідність та багатогранність причин і наслідків здійснення, обумовлює і мотивує стратегічну зацікавленість ініціаторів та учасників (бізнес-середовища, державних і місцевих органів влади, громадське суспільство) у довгостроковій господарській, соціо-, еколого-економічній та адміністративно-територіальній інтеграційній взаємодії. Очевидною, за умов розробки дієвих механізмів та інструментів, видається також необхідність подальшої практичної реалізації засад розвитку інтеграційних формувань регіону з інноваційною орієнтованістю.

Серед досліджень, присвячених питанням регіонального розвитку, слід виокремити декілька напрямів наукових розробок стосовно різнобічних аспектів проблеми забезпечення ефективності інтеграційних процесів регіону. Теоретико-методологічним засадам розвитку складних соціально-економічних систем та процесам розвитку економічної взаємодії присвячено фундаментальні праці Дж. Мілля [*J. Mill*], А. Сміта [*A. Smith*], М. Портера [*M. Porter*], Л. Маршалла [*L. Marshall*], Й. Шумпетера [*J. Schumpeter*], В. Айзарда [*W. Aizard*], Х. Зібберта [*X. Siebert*], В. Кристаллера [*W. Crystaller*], В. Лаунхардта [*W. Launhardt*], А. Льоша [*A. Lösch*], Г. Мюрдаля [*G. Myrdal*], Ф. Перру [*F. Perrault*], У. Ростоу [*W. Rostow*], Т. Хегерстранда [*T. Hegerstrand*], А. Хіршмана [*A. Hirschman*] та ін.

Найбільш змістовний й багатоаспектний науковий внесок щодо проблем регіонального просторового розвитку, регіональних соціально-економічних систем, можливостей забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку регіону здійснили видатні вчені-регіоналісти: І. Бистряков, Е. Бойченко, В. Бондаренко, М. Бутко, З. Варналій, О. Гранберг, В. Геєць, М. Долішній, С. Дорогунцов, А. Жученко, Т. Заяць, О. Карлова, Т. Качала, О. Комеліна, А. Мазур, В. Онищенко, В. Пила, Д. Солоха, Є. Хлобистов, Л. Чернюк, Н. Чечетова та ін. Особливості розвитку регіональної економічної інтеграції, а також інституційні, функціональні та структурні параметри міжрегіональної інтеграції, міжрегіонального та транскордонного співробітництва предметно досліджувались у працях Є. Буряка, З. Герасимчук, Т. Деркач, К. Куцаб-Бонк, Н. Мікули, І. Сторонянської, І. Яскала та ін.

Водночас, сучасна масштабність й неоднозначність трансформаційних процесів обумовлюють потребу в наповненні змістом теоретичних і практичних

розробок, спрямованих на невідкладне розв'язання завдань формування та розвитку інтеграційних процесів регіону у безпосередньому взаємозв'язку з інфраструктурними, інноваційно-інвестиційними та соціально-орієнтованими перетвореннями й мінімізацією рівня невизначеності або нейтралізації негативних наслідків. Особливої уваги потребує наукове вирішення проблем щодо створення умов з формування стратегічної зацікавленості ініціаторів, учасників інтеграційних процесів регіону та активізація процесів транскордонного співробітництва на умовах емерджентності, синергії, мультиплікативності. Подальшого вдосконалення потребують методичні підходи до комплексного оцінювання інтеграційних процесів регіону, враховуючи мотиви до ініціації таких процесів. Важливим є обґрунтування й розробка рекомендацій щодо практичних дій і заходів задля формування відповідного вимогам сучасності інструментарію регулювання інтеграційних процесів регіону, визначення концептуальних основ і пріоритетів перспективних трансформаційних змін.

Наукова актуальність теми дослідження, а також доцільність практичного вирішення проблем формування та розвитку інтеграційних процесів регіону, обґрунтування напрямів їх активізації для забезпечення соціально-економічного зростання в умовах регіональних трансформації обумовили вибір теми, мету, завдання, напрями та структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною науково-дослідних робіт: Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського в межах плану теми «Розвиток публічного управління в Україні на сучасному етапі державотворення» (номер державної реєстрації 0118U100303), де особисто автором досліджено концептуальні засади формування й розвитку інтеграційних процесів регіону, надано науково-практичні рекомендації щодо забезпечення ефективної інтеграційної взаємодії учасників у напрямі створення стратегічних орієнтирів публічного управління, розглянуто особливості й забезпечено прикладні аспекти формування інтеграційних процесів в прикордонні та Запорізького національного університету в межах тематики «Формування адаптивного підходу до розробки механізмів розвитку систем менеджменту організацій» (номер державної реєстрації 0120U103737), де розглянуто питання створення практичного інструментарію, механізмів забезпечення інтересів учасників інтеграційних формувань, засад управління інтеграційною взаємодією на регіональному рівні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є науково-методологічне обґрунтування засад формування і розвитку інтеграційних процесів регіону та розроблення практичних рекомендацій щодо їх організаційно-економічного забезпечення задля створення стійких трендів регіонального розвитку.

Досягнення поставленої мети обумовило потребу у вирішенні таких завдань:

- узагальнити теоретичні підходи та розкрити сутнісний зміст поняття інтеграційних процесів регіону в контексті забезпечення просторового соціально-економічного розвитку в межах теорій регіонального розвитку;
- визначити нові критерії сучасної класифікації інтеграційних процесів регіону з метою ідентифікації ефектів інтеграційної взаємодії;

- систематизувати та узагальнити концептуальні положення щодо розвитку інтеграційних процесів регіону і виявити особливості їх формування;
- сформулювати методологічний інструментарій ідентифікації засад виникнення і забезпечення стратегічної зацікавленості суб'єктів (ініціаторів, учасників) інтеграційних процесів регіону, а також стимулюючі і стримуючі фактори у такому процесі;
- узагальнити властивості, передумови й закономірності формування інтеграційних процесів регіону в умовах просторового розвитку;
- обґрунтувати й поглибити методичний підхід до оцінювання інтеграційних процесів та визначення потенціалу ініціювання й інтенсивності участі в інтеграційних процесах регіону;
- оцінити найбільш впливові структурні параметри, фактори розвитку інтеграційних процесів регіону та виявити причини виникнення диспропорцій;
- визначити новітні структурно-динамічні тенденції й прогресивні форми інтеграційних процесів регіону в умовах інноваційно-інвестиційної динаміки;
- сформулювати концептуальні положення дослідження специфіки формування інтеграційних процесів у функціонуванні прикордонних регіонів;
- розробити науково-практичний підхід до виявлення тенденцій та векторів регулювання транскордонного співробітництва, прослідкувати їхній взаємовплив;
- обґрунтувати підходи до забезпечення ефективності інтеграційних процесів регіону та їх дієвості в умовах пошуку оптимальних трансформацій;
- розробити структурно-інституційну модель інтеграційних процесів суб'єктів регіональної інноваційної системи в контексті забезпечення регіональних системних імпульсів економічного зростання;
- удосконалити спеціальний інструментарій забезпечення сил тяжіння при формуванні й розвитку інтеграційних процесів регіону та конкретизувати заходи щодо його реалізації.

Об'єктом дослідження є особливості формування інтеграційних процесів регіону в системі просторового розвитку та сучасних трансформаційних змін.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних підходів та інструментарій забезпечення організаційно-економічних засад формування й розвитку інтеграційних процесів регіону.

Методи дослідження. Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження формувалося на основі фундаментальних положень економічної теорії та регіоналістики, інституційної теорії та теорії управління, ґрунтуючись на узагальненнях з напрацювань вітчизняних і зарубіжних дослідників з питань регіональної економіки розвитку, трансформації економіки, управлінської діяльності, теорії системного аналізу, економічного зростання і розвитку, теорії економічної інтеграції.

У процесі роботи використано методи: *монографічно-аналітичний* – для здійснення дослідження еволюції й тенденцій розвитку інтеграційних процесів; *діалектичний* – для формування категоріального й понятійного апарату; системно-процесний аналіз – для концептуалізації засад формування і розвитку інтеграційних процесів регіону; *економічно-статистичного аналізу* – для виявлення характеру й

оцінки масштабу трендів регіонального розвитку; *критичного аналізу* – для виявлення ступеня диспропорційності регіональних економічних параметрів; *контекстного аналізу* – для розробки основних підходів до формування інтеграційно-інноваційної регіональної політики; *порівняння, систематизації та узагальнення* – для визначення новітніх класифікаційних ознак інтеграційних процесів регіону; *структурного аналізу* – для виокремлення складових регіонального, просторового та інтеграційного розвитку; *аналізу і синтезу* – для деталізації предмета дослідження; *трендового аналізу* – для визначення векторів трансформації регіональної економіки під впливом інтеграційних взаємодій; *експертних оцінок* – при оцінюванні впливу чинників на розвиток інтеграційних процесів регіону; *морфологічний* – при дослідженні структури ресурсного й соціально-економічного потенціалу регіонів; *логіко-структурний* – для розробки механізму реалізації та інструментарію забезпечення розвитку інтеграційних процесів регіону; *графічно-картографічний* – для наочної ілюстрації динамічних процесів соціально-економічного розвитку регіону.

Інформаційною базою дослідження слугували закони України та постанови Кабінету Міністрів України у сфері регіонального розвитку, звітні та інформаційно-аналітичні матеріали комітетів Верховної Ради України, міністерств і відомств України, статистична база даних Державного комітету статистики України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених-економістів з проблем просторового регіонального соціально-економічного розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що ґрунтуючись на комплексному дослідженні теоретико-практичних проблем сучасного соціально-економічного регіонального розвитку, розроблено і обґрунтовано організаційно-економічні засади формування та розвитку інтеграційних процесів регіону на різних ієрархічних рівнях соціально-економічних систем відповідно до сучасних регіональних трансформаційних викликів й глобалізаційних впливів та конкретизується у такому:

уперше:

- запроваджено методичну компоненту оцінювання ефективності, доцільності й специфіки формування інтеграційних процесів регіону, базуючись на розрахунку узагальненого показника потенціалу ініціювання інтеграційних процесів, застосовуючи формалізовані дані параметрів територіальних преференцій, унікальності ресурсів, ресурсної, інфраструктурної залежності, передачі ресурсів по логістично-комунікаційних мережах, внутрішньої й зовнішньої складової потенціалу інтеграційної взаємодії, що надає можливість встановити й конкретизувати опорні імпульси, сили тяжіння для інтеграційних процесів, а також створити зони концентрації ресурсних потоків, які дозволяють збільшити сукупні регіональні можливості оптимальної векторної спрямованості, а також, на відміну від існуючих розробок, забезпечити сконцентрованість зусиль органів влади регіонів, слугувати інструментом управлінського контролю та реалізації стратегії інтеграційного розвитку, який ґрунтується як на досягненні спільності й погодженості економічного територіального й національного розвитку, так і на відносній самостійності відтворювальних регіональних процесів;

- розроблено та концептуально обґрунтовано структурно-інституційну модель інтеграційних процесів суб'єктів регіональної інноваційної системи, реалізація якої зводиться до створення інтеграційно-організаційного формування з посиленою функцією ініціювання й реалізації інституційних механізмів в процесі інтенсифікації інтеграційних взаємодій в регіональній інноваційній системі, створюючи масштабні територіальні проекти задля комерціалізації наукових ідей, гармонізації інтересів суб'єктів інтеграції, встановлення нових раціональних зв'язків між учасниками, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату, підвищення інноваційного потенціалу регіону, мобілізації додаткових фінансових ресурсів, застосовуючи при цьому змішаний інститут фінансування, розширену взаємодію освітніх установ регіону, гнучкість, мобільність, диверсифікацію ризиків, прикладні компетенції, затребувані інноваційною економікою, що дає можливість нівелювати впливовість негативних параметрів і посилювати позитивну динаміку інших, спрямовуючи вектор інтегрування на конкурентну компонентність для окремого регіону і може бути використано при формуванні ключових напрямів державної регіональної політики в сфері розвитку інтеграційних процесів регіону, науки і інновацій;

удосконалено:

- наукове трактування поняття «інтеграційні процеси регіону», яке на відміну від чинних формулювань, визначено як процеси соціально-економічного, господарського та адміністративно-територіального зближення й адаптації соціально-економічних систем регіонів, суб'єктів інтеграційної взаємодії до інноваційних змін, які полягають у стійкому, систематичному розвитку усіх елементів систем і зв'язків між ними на різних рівнях ієрархії, що дає змогу задовольнити стратегічні інтереси учасників взаємодії, забезпечити стійкий синергетичний розвиток регіонів, враховуючи можливість взаємокомпенсування;

- понятійний апарат стосовно просторового соціально-економічного регіонального розвитку та місце в ньому моделей, типів та видів інтеграційних процесів регіону, які відповідають вимогам сучасного розвитку на основі авторського угруповання розширених критеріїв класифікації інтеграційних процесів регіону з урахуванням етапів їх життєвого циклу, джерел й суб'єктів ініціації, сфер і напрямів інтеграції, який безпосередньо впливає на обґрунтований вибір шляхів інтеграційної взаємодії та змогу диференціювати інтеграційні проекти в програмах соціально-економічного розвитку територій, а також конкретизовано стимулюючі та стримуючі фактори, на основі яких формуються стратегічні інтереси суб'єктів інтеграційних процесів, умови та принципи їх забезпечення;

- принципові підходи до диференціації та ранжування регіонів за рівнем інтеграційної активності, їх ролі в загальнонаціональному розвитку, що дозволило запропонувати відповідні напрями реалізації інтеграційної взаємодії, в основу яких покладено: міжрегіональні напрями диверсифікації; регіональні соціально-економічні програми й проекти; договірні відносини інвестиційно-інноваційної взаємодії; державно-приватне партнерство між регіонами; транскордонні відносини для досягнення регіональної структурованості,

збалансованості й оптимальності в межах реалізації національних економічних процесів і відносин;

- підходи до визначення особливостей інтеграційних процесів у прикордонних регіонах України, включаючи вплив транскордонних зв'язків на можливість формування єдиного міжрегіонального економічного простору з прилеглими регіонами сусідніх країн із врахуванням наявності у таких регіонів додаткових специфічних властивостей, пов'язаних з функцією державного кордону та перспективами, які відкрилися у зв'язку з поступовою адаптацією інституційно-правового середовища країни до норм і правил ЄС з вектором на збереження цілісності, збалансованості національної й регіональних економік, ключовими елементами яких є зміна принципів управління регіональними процесами на основі забезпечення безпековості регіону;

- ідентифікаційні групи мотивів для основних суб'єктів (учасників, ініціаторів) інституційних й функціональних підсистем (державних і місцевих органів влади, бізнес-середовища, некомерційного сектора) в інтеграційних процесах регіону та підходи до формування цілей розвитку інтеграційних процесів регіону, включаючи обґрунтування перспективних цілей і напрямів міжрегіональної взаємодії, що враховує, зокрема, пороги безпечного економічного розвитку регіону, різні джерела ініціювання інтеграції;

набули подальшого розвитку:

- функціонально-логічне бачення формування інтеграційних процесів регіону в межах вихідних положень регіоналістики, оформлене у схематичну модель, яка, на відміну від наявних розробок, створює засади механізму регулювання інтеграційної взаємодії, збалансовує й гармонізує інтереси окремих господарюючих суб'єктів з місцевими, регіональними та державними орієнтирами, дає змогу урегульовувати й реалізовувати мікро-, мезо- та макроієрархічність інтеграційних процесів, виходячи з формалізованих територіальних пріоритетів і переваг, відповідного фінансування, стимулюючої підтримки та гнучкості за умов можливих викликів та впливів;

- ключові напрями розвитку інтеграційних процесів в економіці прикордонних регіонів, першочерговими з яких є формування єдиного регіонального та міжрегіонального інвестиційного простору, а в числі необхідних механізмів регулювання виокремлені системи логістичних накопичувачів, інститут митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, просторове розміщення складської інфраструктури, створення механізмів інфраструктурного забезпечення інтеграційних процесів з використанням технологій державно-приватного партнерства;

- напрями й критерії інтенсифікації інтеграційних процесів на основі обґрунтування найбільш вагомих факторів, які визначають вектор позитивних зрушень соціально-економічного розвитку регіону у контексті державної регіональної політики, спрямованої на збалансований, ефективний розвиток регіональних соціально-економічних систем, а також науково-практичні підходи до управління інтеграційними процесами регіону у системі динамічних змін і трансформацій суспільних процесів із визначенням механізму їх реалізації, який

взаємоузгоджується із рівнями регіонального управління та бізнес-спільноти, акумулює реалізацію закону синергії та надає нові імпульси для прискорення процесів децентралізації й створення умов сталого розвитку;

- підхід до оцінювання фактичного стану, динамічних трансформацій і найбільш впливових структурних параметрів та факторів розвитку інтеграційних процесів регіону з акцентуванням на забезпеченні синергетичного ефекту для регіону, що дозволило, поряд з раніш вивченим, визначити характер і тренд змін зазначених процесів в залежності від ієрархічних рівнів соціально-економічних систем, розширивши горизонтальну площину їх сприйняття, що дало змогу виявити ступінь та можливості формування інтеграційних процесів регіону відповідно до визначених цілей соціально-економічного регіонального розвитку та засад їх сталого розвитку, оцінити їх перехресний взаємозв'язок та результати взаємовпливу для стійкого відтворювального розвитку регіону, специфіку структурних економічних та децентралізаційних змін і встановити вагомість питання стосовно формування повноцінних внутрішніх інтеграційних процесів, внутрішнього ринку та єдиного економічного простору в межах країни та доцільність зміщення акцентів на створення засад безпеки регіонів;

- спеціальний інструментарій забезпечення сформованих сил тяжіння щодо створення позитивного інтеграційного ефекту на основі урахування специфіки інтегрованих утворень, класифікований за ознакою їх використання основними учасниками інтеграційного процесу: державного рівня управління; регіонального рівня управління; бізнес-середовища; суспільства та реалізація якого дозволить прискорити зрушення в системі інтеграційних взаємодій і забезпечити стабільність поступального руху в системі збалансованого економічного зростання регіону;

- застосування підходу смарт-спеціалізації, завдання якого полягає у пошуку й посиленні конкурентних переваг території, визначенні особливої, найбільш оптимальної траєкторії її розвитку, що дало змогу розглянути перспективний механізм інтеграційної взаємодії під кутом інтенсифікації інноваційних процесів в соціально-економічних системах і визнати таку взаємодію домінуючим фактором при формуванні інноваційних систем будь-якого рівня;

- методичний підхід до оцінювання взаємної зацікавленості сторін – координатора (інтегратора) та суб'єктів-учасників інтеграційної взаємодії, що дозволило сформувати параметри позитивної динаміки балансування учасників, з об'єктивно вищими конкурентними перевагами, реалістично оцінити надійність взаємодії суб'єктів інтеграційного процесу, визначити оптимальний набір виконавців і їх компетенцій та сприяє більш точному вибору найкращого варіанта структурної моделі інтеграційної взаємодії.

Практичне значення одержаних результатів щодо формування і розвитку інтеграційних процесів регіону полягає у тому, що запропоновані науково-практичні положення і рекомендації дають змогу здійснювати ефективне управління такими процесами в регіонах України для забезпечення збалансованого тренду подальшого регіонального розвитку. Теоретико-методичні розробки щодо засад інтеграційної взаємодії розширюють наукову-практичну базу для подальшого вивчення проблем регіональної економіки. Основні положення дослідження

дозволяють забезпечити суттєвий вплив на аналітичну та прогностичну функціональність органів влади усіх рівнів, що визначає цінність практичного спрямування дослідження для прийняття обґрунтованих й виважених управлінських рішень та характер взаємозв'язку соціально-економічного розвитку регіонів і ступеня регіональної інтеграційної взаємодії.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження щодо розвитку інтеграційних процесів регіону з метою виявлення специфіки й перспектив їх формування використовувались для прийняття ефективних управлінських рішень в діяльності виконавчого комітету Харківської міської ради Харківської області (довідка № 01-28/364 від 07.09.2020 р.). Практичні рекомендації й висновки дисертаційного дослідження застосовувались для пошуку шляхів ефективної роботи комунального підприємства «Харківводоканал» в системі стратегічного розвитку м. Харкова (довідка № 01-01-23/1754-20 від 09.04.2020 р.). Прикладні результати дисертаційної роботи враховано при пошуку перспективних форм інтеграційних взаємодій, формуванні ефективних міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків, спільної інфраструктури в ТОВ «Юса2020» (довідка № 15/1-16 від 07.09.2020 р.), ТОВ «Київтрансбуд» (довідка № 78 від 26.08.2020 р.). Результативні аспекти дослідження щодо урахування в діяльності інтеграційних пріоритетів знайшли своє втілення в діяльності ТОВ «Комфорт-проект» (довідка № 08092020-1 від 08.09.2020 р.).

Підтвердженням практичного значення одержаних результатів є їх використання Головним науково-експертним управлінням Апарату Верховної Ради України як інформаційної бази під час підготовки висновків щодо низки законопроектів, внесених до парламенту (довідка № 16/5-10-1 від 18.07.2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійно виконаних досліджень та науковою працею, у якій викладено авторський підхід до формування і розвитку інтеграційних процесів регіону для створення стійких трендів регіонального розвитку. Наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором особисто і є його внеском в економічну науку. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті положення, які отримані автором особисто, що відображено в переліку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дисертаційного дослідження апробовано на українських та міжнародній науково-практичних конференціях, зокрема: «Модернізація політики та управління в Німеччині та Україні у контексті євроінтеграції» (м. Черкаси, 2005 р.); «Методологія та практика менеджменту на порозі ХХІ століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти» (м. Полтава, 2010 р.), «Менеджмент у ХХІ сторіччі: методологія і практика: збірник наукових праць» (м. Полтава, 2013 р.); «Управління соціально-економічним розвитком держави, регіону, підприємства» (м. Полтава, 2014); «Актуальні проблеми соціального права» (м. Київ, 2016 р.); Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії (м. Київ, 2018 р.); «Модернизация социальной инфраструктуры региона как условие его функционирования и развития. Молодежь в науке и предпринимательстве»

(м. Гомель, 2018 р.); «Актуальні проблеми соціального права» (м. Київ, 2018 р.); «Парламентський контроль: функції та інструменти» (м. Боржомі, 2019 р.); «Державне регулювання соціально-економічного розвитку України» (м. Одеса, 2020 р.); «Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні» (м. Київ, 2020 р.); «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці» (м. Київ, 2020 р.); «Реалізація політики модернізації економіки в умовах державно-приватного партнерства» (м. Запоріжжя, 2020 р.); «Сучасні тенденції розвитку менеджменту та фінансово-економічної безпеки» (м. Черкаси, 2020 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 35 наукових працях. З них 23 статті в наукових фахових виданнях, 12 – матеріали і тези конференцій. Загальний обсяг публікацій 18,3 друк. аркушів, з яких 13,1 друк. аркушів належать особисто автору.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, які наведено на 362 сторінках основного друкованого тексту. Матеріали дисертації містять 54 рисунки і 24 таблиці, з яких 8 займають повну площу сторінки, 16 додатків – на 45 сторінках. Список використаних джерел складається з 413 найменувань, які наведено на 42 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі **«Теоретико-методологічні засади формування інтеграційних процесів регіону»** розкрито еволюцію формування, сутність і значення поняття інтеграційних процесів регіону у регіональному економічному просторі, виявлено їх сучасні класифікаційні ознаки, особливості та характерні прояви функціонування, обґрунтовано принципи й головні ознаки регіонального просторового розвитку для інтеграційних взаємодій, узагальнено концептуальні засади організації й формування інтеграційних процесів за умов трансформаційних викликів та глобалізаційних впливів.

Опрацювання науково-методологічних підходів до проблематики реалізації системних властивостей інтеграційних процесів регіону, які відбуваються на стику інтеграційного та регіонального дискурсу дозволило засвідчити, що такі процеси є логічним наслідком розвитку теорій регіональної економіки та регіонального росту щодо інтеграції як процесу, результату та вільного за доступом ресурсу, з певним досвідом формування й застосування.

На підставі досліджень існуючих наукових поглядів стосовно інтеграційних взаємодій встановлено, що інтеграція в трактуванні сучасної економічної думки поєднує в собі ідеї стосовно об'єднання будь-яких елементів (частин) в ціле шляхом взаємного зближення і утворення взаємозв'язків, а також відновлення або взаємопроникнення соціально-економічних систем, тобто їх адаптація до рівня, який відповідає інноваційним змінам і реагує на рівноважний вплив. При цьому, на основі системного підходу, у науковому середовищі доведено унікальність інтеграції як феномену, відмінного від звичайної взаємодії, співробітництва, сукупності господарсько-економічних операцій і обладань, через наявність таких

базових обмежень як: транзакційні витратні особливості, ефект масштабу й синергії, взаємопроникнення, переплетіння та взаємовигідність процесів, можливість уникнення дирижизму, економічна конвергенція, гомеостаз й виживання, механізм акумулювання та об'єднання можливостей суб'єктів.

Доведено, що інтеграційні процеси регіону, зважаючи на властиву їм як динаміку, так і статику, є невіддільними від процесу просторово-економічної трансформації регіонів, який передбачає створення єдиного економічного простору для учасників такого процесу (бізнес-середовище, органи влади різного рівня, громадянське суспільство з їх специфікою, інтересами та елементами напрацьованих взаємодій) і є важливим ресурсом розширення економічних можливостей регіонів. З огляду на множинність просторового, відтворювального, інституційного, системного, комплексного та територіально-адміністративного підходів у регіоналістиці встановлено, що активізація інтеграційних процесів регіону слугує однією з вагомих передумов і якісних ідентифікаторів переходу країни на модернізаційний шлях розвитку та є базою взаємодії господарських суб'єктів регіону в умовах збереження цілісності, внутрішньої консолідованості й згуртованості.

Враховуючи зазначене та сучасні трансформаційні вимоги і виклики економічного розвитку, інтеграційні процеси регіону визначено як процеси господарського, соціально-економічного та адміністративно-територіального зближення й адаптації соціально-економічних систем регіонів (суб'єктів інтеграційної взаємодії) до інноваційних змін, які полягають в стійкому, систематичному розвитку усіх елементів систем і зв'язків між ними на різних рівнях ієрархії, що дозволяє задовольнити стратегічні інтереси учасників взаємодії, забезпечити стійкий розвиток регіонів та створити умови ресурсного взаємокомпенсування.

В дослідженні обґрунтовано, що в результаті вищезазначених взаємодій з'являються й проявляються відповідні типи, методи, моделі інтеграційних процесів, які формуються і протікають в різних секторах і напрямках взаємозв'язків соціально-економічних систем регіону (рис. 1), а також обумовлені впливом комплексу взаємопов'язаних факторів, що і визначає необхідність розробки дієвого механізму і інструментарію інтеграційної взаємодії інституційно різнорідних структур в окремих регіонах.

Інтеграційні процеси регіону, володіючи наразі найбільш вираженими динамічними тенденціями прояву на різних рівнях ієрархії в умовах високої диференціації як самих регіонів, так і їх інституційно-функціональних підсистем, маючи вектор трансформації системи цінностей й зміщення акцентів до забезпечення безпеки регіонів, які включені в міжнародний та національний інноваційний простір, зумовили потребу в систематизації класифікаційних ознак, видів, підвидів інтеграційних процесів регіону, різноманіття яких підтверджує їх складність, широту застосування та дає змогу диференціювати інтеграційні проєкти в програмах соціально-економічного розвитку територій.

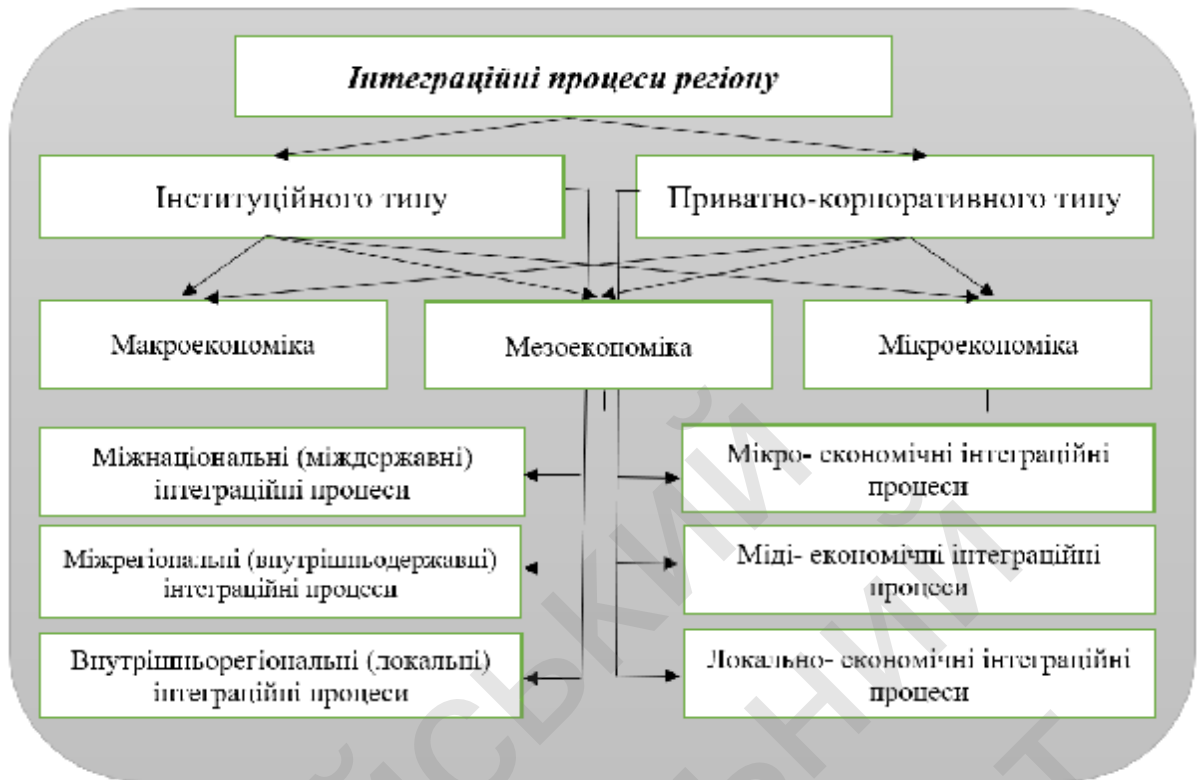

Рис. 1. Інтеграційні процеси регіону у взаємозв'язку з рівнями соціально-економічних систем

Авторська концептуалізація засад інтеграційних процесів регіону, дозволила надати їм певну специфіку і спрямованість, заклавши у їх основу спонукальні мотиви стратегічної зацікавленості суб'єктів та потенційних ініціаторів і учасників економічного (обумовлені їх місцем в системі відносин власності, суспільного розподілу праці, намаганням вирішити власні інтереси і проблеми, забезпечити доступ до ринків, ресурсів, інвестицій, інновацій тощо) і неекономічного (обумовлені гарантіями політичної та економічної стабільності, налагодженням дружніх взаємин з іншими державами й сусідніми регіонами, співпрацею в культурній, науковій, соціальній та політичній сферах) характеру із одночасним забезпеченням балансу інтересів учасників.

Установлено, що інтеграційні процеси регіону мають параметри як позитивних ефектів (агропромислові, інфраструктурні, ресурсні, інноваційно-інвестиційні), так негативних впливів (політично-адміністративний опір, управлінські обмеження, рівень економічної самодостатності й територіальних преференцій), які визначають доцільність (спірність) інтеграційних процесів на різних рівнях їх ініціювання.

Звернення до загального онтологічного уявлення, дозволило представити агреговану схему інтеграційних процесів регіону, предметна область якої є орієнтовною базою теоретико-методологічного обґрунтування інструментарію і механізму їх формування й розвитку (рис. 2) на основі безумовних правил, сформульованих у основних і специфічних принципах інтеграційної взаємодії.

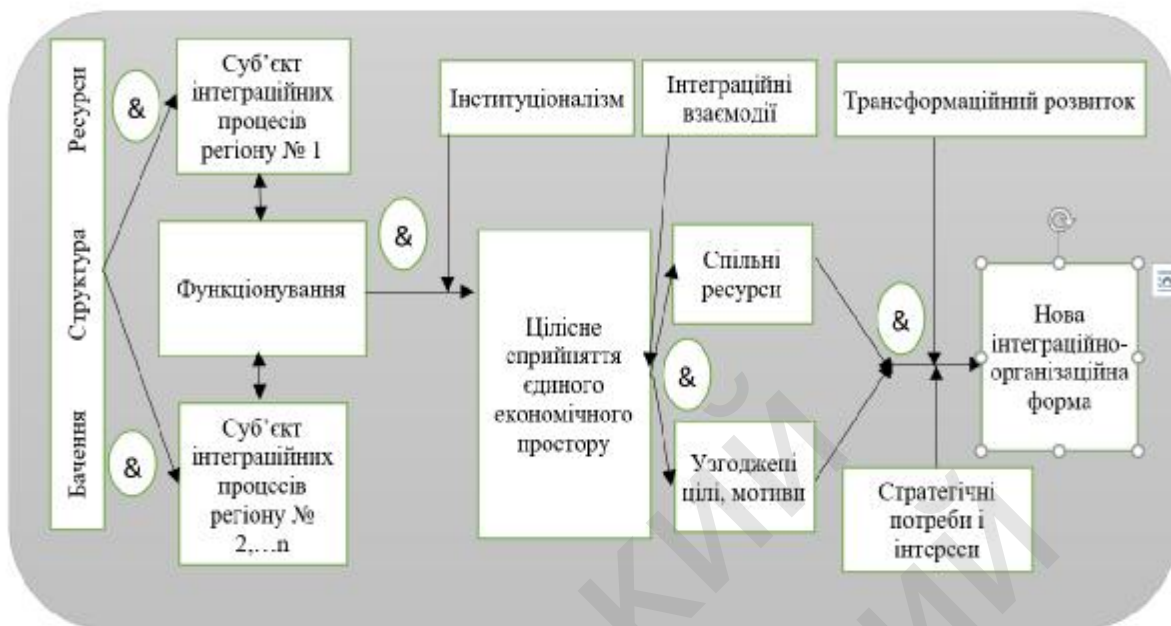

Рис. 2. Агрегована концептуалізація інтеграційних процесів регіону

Доведено, що запровадження засад формування й розвитку інтеграційних процесів потребує від регіонів відповідного механізму реагування та адаптації їх соціально-економічних систем, якими мають стати: виявлення сумісностей на ринку, формування інноваційно-інвестиційної системи, створення мережевої і кластерної форми організації бізнесу; диверсифікація структури економіки; активізація точок зростання. Узагальнення теоретичних засад інтеграційних процесів регіону створюють методологічну базу для комплексного дослідження.

У другому розділі **«Особливості формування інтеграційних процесів регіону та методичні підходи до оцінювання їх розвитку»** обґрунтовано передумови, закономірності формування та розвитку інтеграційних процесів регіону, визначено систему цілепокладання й трансформації інтеграційних процесів регіону в сучасному глобальному середовищі, окреслено основні складові цілепокладання у процесі економічних перетворень регіону, узагальнено методичні підходи до оцінювання інтеграційних процесів регіону.

Обґрунтовано, що формування інтеграційних процесів регіону залежить від властивостей економічного простору, як певною мірою штучного утворення і конкретизується в: об'єктивності і незалежності існування; залежності від структурних відносин і процесів розвитку в господарських, економічних і виробничих взаємодіях; єдності переривчастості і безперервності в рівнях і структурі економічного простору; можливості зміни кількості, характеру, якості, розташування елементів та соціально-економічних взаємодій, а також фрактальності, неоднорідності, самоорганізації. Відповідно встановлено, що роль і значення інтеграційних процесів регіону у розвитку регіональної економіки визначається тотожними з просторовим розвитком функціями – інституційною, регулюючою, синхронізуючою, коригувальною, оптимізуючою, комунікаційно-інформаційною.

Узагальнення засад й досвіду практичної реалізації інтеграційних процесів

дозволило до безпосередніх передумов інтеграційних процесів регіону віднести: наблизений рівень економічного розвитку і зрілості ринку, сумісні господарські механізми; схильність до просторової єдності, географічно й історично сформованих економічних відносин; наявність взаємодоповнюючих структур економіки регіонів; спільність проблематики; демонстраційний й мотивувальний ефект. Також визначено, що закономірністю інтеграційних процесів регіону є глибина відтворювальних зв'язків між господарюючими суб'єктами регіонів-учасників. При цьому доведено, що створення інтегрованих структур на основі незакріплених процесом відтворювальних зв'язків між сторонами інтеграційної взаємодії обумовлює нестійкість їх функціонування і веде до загрози розпаду.

В результаті заглиблення в теорію науково-практичного цілепокладання встановлено, що вирішення питання про стратегічне формування, організацію й регулювання інтеграційних процесів регіону обов'язково має підпорядковуватись визначеним цілям, постановка яких ґрунтується на аналізі ключових проблем відповідного регіону, потенціалу й особливостей, обумовлених його специфікою. Тому в роботі обґрунтовано систему цілепокладання інтеграційних процесів регіону, в якій розроблено орієнтовний порядок дій визначення доцільності перспективної інтеграційної взаємодії, а також базову алгоритмічну схему формування кроків цілепокладання, які забезпечують ефективність управлінського рішення органів влади різного рівня, інших зацікавлених суб'єктів шляхом порівняння намічених мотиваційно-цільових показників стосовно інтеграції, перспектив розширення у зв'язку з цим конкурентних переваг регіону з порогоми його безпеки.

Доведено, що існуючі підходи до оцінки інтеграційних процесів регіонів, які знаходяться в стані постійних динамічних змін і виходять за рамки адміністративно-територіальних меж, обумовлюються безліччю специфічних факторів організаційного, нормативно-правового, адміністративного, природно-ресурсного, соціально-економічного характеру та зацікавленість до яких виникає тільки у тому випадку, коли забезпечується додаткова одиниця ефекту (синергетичний, емерджентний, мультиплікативний). Визначено, що синергетичний ефект від формування та розвитку інтеграційних процесів регіону формується у результаті процесу отримання прямого соціально-економічно-орієнтованого, системно-орієнтованого та стратегічно-орієнтованого ефектів, які об'єднуються у єдину ієрархічну систему з цілком сформованими орієнтирами в залежності від рівня прояву інтеграційних процесів регіону (рис. 3).

Проведений аналіз й узагальнення сучасних уявлень про наслідки соціально-економічних перетворень в результаті інтеграційних взаємодій регіону свідчать, що вони формуються за допомогою вибору системи збалансованих параметрів – адекватних показників (індикаторів) ефективності інтеграційних процесів і, наразі, є складною теоретико-методологічною проблемою, яка не має стандартних рішень і зводиться до визначення їх комплексного внеску у забезпечення регіонального розвитку й відображення інтересів різних потенційних учасників інтеграційних процесів регіону, застосовуючи

нормалізацію показників (відношення показника досліджуваної соціально-економічної системи до середнього показника галузі (регіону або держави)). Установлено, що серед наукових здобутків, які стосуються методики оцінювання динаміки, ефективності, доцільності інтеграційних процесів існують методи, в основу яких покладено оцінку ресурсного потенціалу регіону або концентрованості ресурсів і застосовується наступний підхід: визначається можливість оцінки системних, структурних, процесних ресурсів; здійснюється оцінка ресурсів і ранжування регіонів (утворень) за рейтингом; визначаються часткові рейтинги та інтегральний рейтинг кожного регіону (утворень); визначається належність регіону (утворення) до певної групи територій, виходячи із значень часткових показників, а також інтегрального рейтингу. Зазначений підхід дозволяє визначити переважні точки зростання (сили тяжіння) й необхідність ініціації інтеграційних процесів.

Рис. 3. Елементна структура досягнення синергетичного ефекту у формуванні та розвитку інтеграційних процесів регіону

Оскільки, як встановлено в дослідженні, ідейність проєктів стосовно інтеграційних процесів регіону формується на перетині інформаційного простору ресурсів, ринкового середовища і обмежень (невизначеностей), реалізація якої здатна надати регіону більш диверсифікованої форми, забезпечити відхід від явних структурних й ресурсних диспропорцій, компенсувати обмеження, то програма управління інтеграційним розвитком грає роль системного управлінського впливу, за допомогою якого можна задати основні напрями зміни регіональної економіки. У цьому контексті, узагальнивши наявні розробки та авторський підхід, вважаємо, що основою формування інтеграційних процесів, визначення форм і методів їх протікання є етап ініціювання інтеграційних процесів, який створює можливість моделювати альтернативні сценарії розвитку інтеграції, враховуючи інтереси ініціаторів, суб'єктів, учасників.

Використовуючи сформовані у формалізованому вигляді показники коефіцієнту територіальних преференцій (K_{mn}) – наявність унікального бізнесу або

можливості його створення, коефіцієнту унікальності ресурсів (K_{yp}) – обсяг ресурсів, що знаходяться в регіоні, коефіцієнту ресурсної залежності (K_{pz}) – частка ресурсів, які отримуються або можуть бути отримані з інших регіонів в загальному обсязі споживаних ресурсів, коефіцієнту інфраструктурної залежності (K_{iz}) – загальний обсяг передачі ресурсів по логістично-комунікаційних мережах з іншими регіонами, коефіцієнту внутрішньої регіональної складової потенціалу розвитку інтеграційних процесів (K_{ep}) – обсяги й структура внутрішньої торгівлі, інвестицій, коефіцієнту зовнішньої складової потенціалу розвитку інтеграційних процесів (K_{zp}) – обсяги й структура зовнішньої торгівлі, інвестицій, тощо, які отримуються як кількісними, так і якісними методами (експертним аналізом) запропоновано розрахувати узагальнений коефіцієнт потенціалу ініціювання інтеграційних процесів регіону (K_{ni}):

$$K_{ni} = \sqrt[6]{K_{tp} \times K_{yp} \times K_{pz} \times K_{iz} \times K_{vp} \times K_{zp}} = \frac{\sqrt[6]{K_{tp} \times K_{yp} \times K_{pz} \times K_{iz} \times K_{vp} \times K_{zp}}}{(K_{tp} \times K_{yp} \times K_{pz} \times K_{iz} \times K_{vp} \times K_{zp})^{1/6}} \quad (1)$$

Наведена методика дозволить виявити опорні точки, майбутню силу тяжіння для інтеграційних процесів, а також створити зони концентрації ресурсних потоків, які дозволяють збільшити сукупні регіональні можливості оптимальної векторної спрямованості. Головною перевагою цього підходу є те, що система запропонованих у дослідженні показників призначена не тільки для оцінки інтеграційних зусиль, а й забезпечує концентрацію зусиль місцевих органів влади регіонів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування інтегрованого регіону в майбутньому, а отже, є інструментом управлінського контролю та реалізації стратегії інтеграційного розвитку, який ґрунтується як на досягненні спільності й погодженості економічного територіального й національного розвитку, так і на відносній самостійності відтворювальних регіональних процесів.

У третьому розділі «**Динамічні тенденції формування й розвитку інтеграційних процесів регіону**» здійснено оцінювання найбільш впливових структурних параметрів та факторів розвитку інтеграційних процесів регіону, визначено моделі забезпечення стратегічних інтересів учасників інтеграційних формувань на засадах інтенсифікації системної взаємодії у просторовому вимірі, встановлено новітні тенденції й форми інтеграційних процесів регіону в умовах інноваційно-інвестиційної динаміки.

Доведено, що реалізація ефектів інтеграційних процесів регіону є можливою на усіх визначених у дослідженні рівнях інтеграційної взаємодії, особливо в умовах поступового відновлення в Україні єдиного економічного простору. Проведений у зв'язку з цим аналіз основних складових соціально-економічного регіонального розвитку демонструє найбільш впливові структурні параметри та фактори розвитку інтеграційних процесів регіону з акцентуванням на забезпечення синергетичного ефекту для регіону. З'ясовано, що найбільші за доходами компанії, які формують економічний простір для розвитку інтеграційних процесів мають критично низьку частку промисловості в економіці, яка не відмічається трендом до зростання. Сукупний дохід таких компаній, наприклад, у 2019 р. становив всього на 24 млрд.

дол. більше, ніж виручка американської корпорації Apple за останній квартал 2019 р. За обсягами згенерованих доходів прослідковується деформована сировинна структура української економіки (пріоритетними є енергетична, гірничо-металургійна та агропромислова галузі), яка повною мірою залежить від кон'юнктури зовнішніх цін на імпортовані енергоносії, та експортовані руду, метал, зерно, що свідчить про значну залежність економіки від ситуації на міжнародних ринках і не наближає її до забезпечення власної економічної стабільності й згуртованості.

Про готовність і певну інтеграційну орієнтованість можна свідчити також в контексті визначеного в роботі впливу окремих господарюючих суб'єктів на бюджетоутворення за рахунок сплати податкових платежів до бюджетів різних рівнів. Так, 100 найбільших компаній Офісу великих платників податків перераховують до зведеного бюджету в середньому за останні роки близько 72 % податкових надходжень від загального обсягу, більшість з яких є кластерними інтеграційними формуваннями. Показовими також виявилось подолання спадних тенденцій на ринку злиттів і поглинань, що обумовлює наповнення інтеграційних взаємодій необхідністю перебудови ланцюгів постачання всередині країни або на певній території та новими типами угод (з придбання проблемних активів, які можуть бути підкріплені реструктуризацією або державною допомогою стратегічним галузям; консолідацію деяких компаній, які не можуть самостійно пережити пандемічні виклики та бажають досягти життєво необхідної оптимізації витрат; актуалізацією характеризуються пропозиції з рекапіталізації; різні форми спільних підприємств; позбавлення від непрофільних активів; збільшення угод невеликої вартості між резидентами і зменшення угод із нерезидентами, а також віртуальні угоди).

Установлено, що інтеграційні процеси істотно впливають на внутрішньокорпоративне середовище підприємства, яке, в свою чергу, починає впливати на зовнішнє інституційне середовище, що складається з економічної, соціальної, політичної та духовно-культурної складових конкретного регіону, де реалізуються зазначені процеси. З цієї причини на соціально-економічний розвиток регіону та утворення внутрішньорегіональних інтеграційних формувань, кластерів впливають бізнес-структури, трансформуючи структуру і систему бюджету регіону, а також показники його стратегічного розвитку в цілому через механізм реалізації інтеграційних процесів. Разом з тим, очевидно, що подібні інтеграційні процеси на корпоративному рівні істотно впливають на соціально-економічний розвиток стратегічних галузей регіону, функціонування регіональних кластерів та країни у цілому. В останні роки відбувається активізація ініціювання формалізації кластерних ініціатив на регіональному рівні, близько 30 кластерів представляють такі види економічної діяльності як: ІТ – 31%; АПК – 16%; деревообробна та меблева промисловість – 13%; енергетика – 10%; аерокосмічна галузь – 6% та ін.

Оцінювання інтеграційних процесів на внутрішньодержавному міжрегіональному рівні дозволило, насамперед, звернути увагу на той факт, що в останнє десятиріччя Україна і її регіони зіткнулася з безпрецедентними масштабними проблемами з надзвичайно невітнішими наслідками для їх соціально-

економічного розвитку, які мають місце і наразі в результаті глобальної фінансової кризи, анексії Криму та збройного конфлікту на сході країни в Донецькій та Луганській областях, світового виклику пандемії. Ці негативні події загострили довготривалі системні проблеми регіонального соціально-економічного розвитку та України в цілому – поглиблення диспропорційності між регіонами, деіндустріалізація, сировинна спеціалізація, втрата наукового потенціалу та відтік професійних кадрів, втрата традиційних для України ринків, втрата міжгалузевих та логістичних зв'язків у регіональному та зовнішньоекономічному просторі тощо. Установлено, що в таких умовах потенційно зростає вагомість питання стосовно формування повноцінних внутрішніх інтеграційних процесів, внутрішнього ринку та єдиного економічного простору в межах країни та зміщення акцентів на створення засад безпеки регіонів.

Виявлено, що за період 2012-2018 рр. співвідношення між мінімальним та максимальним значенням ВРП на одну особу, без урахування показників міста Києва, збільшилось майже в 2,5 рази та становило 7,6 разів. У 2018 році, як і в попередні декілька років найбільший обсяг ВРП на особу – більше 123 тис. грн. зафіксовано в Полтавській області (до 2015 р. – Дніпропетровська область), найменший – майже 16 тис. грн. – у Луганській області. Аналіз свідчить, що починаючи з 2014 р. 4 роки поспіль мінімальне значення показника належить Луганській області на відміну від періоду 2010-2013 рр., коли останнє місце за обсягом ВРП на одну особу традиційно посідала Чернівецька область (рис. 4).

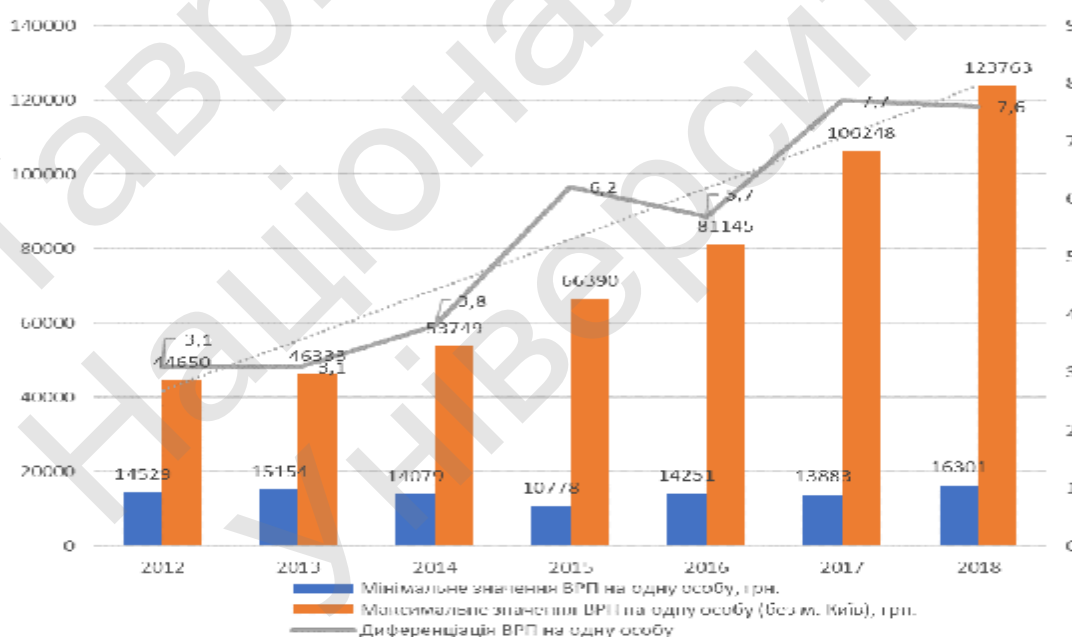

Рис. 4. Параметри диференціювання ВРП на одну особу

Примітка: Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській

Також установлено, що протягом останніх років високими темпами відбувається поглиблення диспропорції між регіонами щодо залучення інвестицій на одну особу. Якщо в 2012, 2013 та в 2014 роках співвідношення максимального (Київська область) та мінімального значення (Закарпатська область – у 2012 р., Херсонська – в 2013 р., Чернівецька область – в 2014 р.) зазначеного показника

становило відповідно 5,4 рази, 6,1 та 6,4 рази, то в 2015 р. ця різниця збільшилась у 2,5 рази та досягла рівня 15,1. За даними 2018 року параметр диспропорційності за цим показником становив 16,3 рази. Традиційно найбільше капітальних інвестицій на одну особу припадає на Київську область як столичний регіон, а найменше – на Луганську область. Найвищі показники залучення капітальних інвестицій спостерігаються в обласних центрах, що свідчить про посилення процесів концентрованості інвестиційної та економічної активності в регіональних центрах зростання. Приріст ВВП в останні роки був дуже сконцентрованим за територіями, тобто сукупний приріст ВВП країни залежав тільки від кількох регіонів. За період 2004-2018 рр., частка шести областей з найвищими темпами приросту ВВП (Тернопільська, Черкаська, Житомирська, Вінницька, Кіровоградська, Київська та місто Київ) становила 93,5% загальнонаціонального приросту ВВП.

В роботі доведено, що нагромадження подібних проблем призвели у цілому до згубних наслідків, які стримують розвиток інтеграційних процесів регіону, серед яких: недостатня закріпленість в чинному законодавстві та нормативно-правових актах юридично-правового підґрунтя регулювання суспільних відносин у сфері інтеграційної взаємодії, незадовільне інституційно-інфраструктурне забезпечення інтеграційних процесів регіону, несприятливий інноваційно-інвестиційний клімат у регіонах та країні у цілому; слабка інтенсивність та економічна зацікавленість суб'єктів і учасників; присутність корупційно-тіньової складової, низька інформаційно-комунікаційна підтримка, ізолюваність й обмеженість інтеграційних процесів регіонів; недостатнє розуміння сутності перспектив інтеграційної взаємодії й суб'єктивне ставлення до такого роду ініціатив, відсутність статистичних спостережень за інтеграційними процесами на загальнонаціональному й регіональному рівнях; неузгоджені протиріччя бізнес-середовища і регіональної влади (дефіцит довіри та недовіра до дотримання задекларованих принципів і методів партнерства, наявність стереотипів у відносинах й соціально-особистісній відповідальності з кожного боку).

Апробація запропонованого методичного підходу до оцінювання потенціалу ініціювання інтеграційних процесів дала змогу забезпечити можливість зіставлення міжрегіональних інтеграційних передумов, потенціалу, обмежень та є інструментом групування регіонів з метою подальшого розроблення стимулів інтеграції для соціально-економічних систем різного рівня ієрархії (рис. 5).

На підставі виявленої складності і багатогранності інтеграційних процесів соціально-економічних систем регіонів доведено, що такі процеси не будуть стійкими й ефективними на основі стихійної адаптації та ринкового саморегулювання і потребують адекватного його потенціалу механізму і специфічних інструментів, оскільки в даному процесі беруть участь інститути влади, власності і громадські організації, а також задіяні чинники, які стосуються різних рівнів глобальної системи, стикаються інтереси безлічі різних суб'єктів, переплітаються і інтегруються функції, які в умовах відокремленого існування регіональних систем залишалися б автономними. Тому, мета щодо забезпечення стратегічних інтересів учасників інтеграційних процесів регіону може бути вирішена за допомогою виконання функціональних завдань з підготовки, запуску,

розвитку й оформлення процесу інтеграції шляхом інтенсифікації системної взаємодії та моделювання альтернативних сценаріїв й методів ініціювання інтеграційних процесів детермінованих специфікою розвитку і стратегічними устремліннями (директивна модель, ініціативно-ринкова модель, конкурентна модель, комбінована модель).

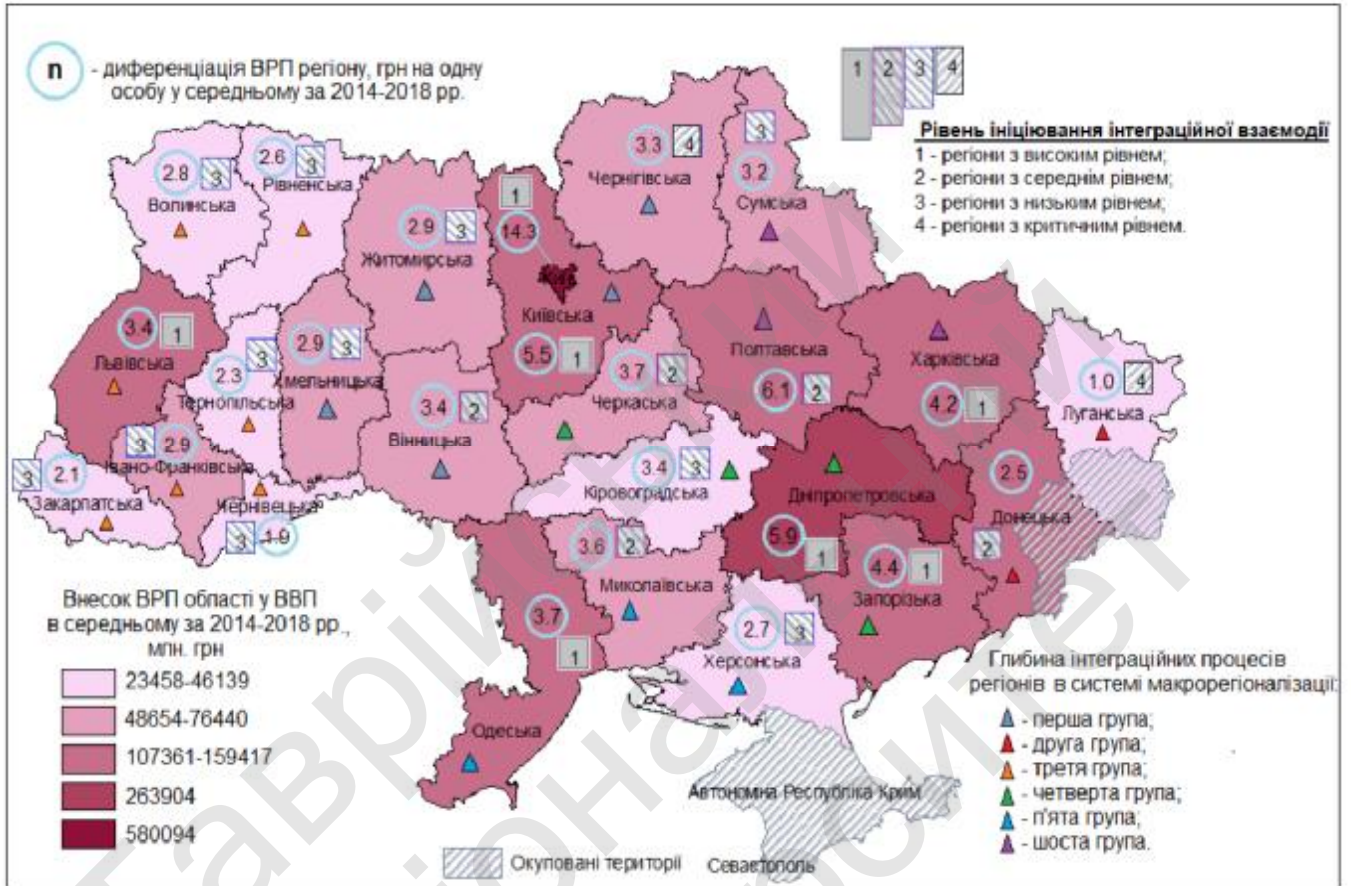

Рис. 5. Картохема потенціалу ініціювання інтеграційних процесів регіону у 2014-2018 рр.

Доведено, що аналіз продуктивних сил та ресурсів, визначення ланцюгів створення цінності, порівняння потенційних витрат із вигодами, пошук діяльності, яка матиме реальний економічний ефект для конкретної місцевості втілюється наразі у реалізації підходу смарт-спеціалізації, завдання якого відшукати й посилити конкурентні переваги місцевості, визначати власну, особливу, найбільш оптимальну траєкторію розвитку за допомогою кількісного та якісного аналізу економічного, інноваційного та наукового потенціалу галузей економіки й стати підґрунтям у стратегічних орієнтирах для формування і розвитку інтеграційних процесів регіону з наступними мотивами: (для інвесторів – інвестиційна мапа потенційних проєктів; для науковців – напрямок для прикладних досліджень та навчального процесу, яких потребує ринок; для бізнесу – задоволення потреби в інноваціях та кваліфікованих кадрах, можливість співпраці та розширення ланцюга створення цінності; для влади – інклюзивність, легітимізація та підтримка прийняття рішень громадою).

З точки зору теорії й прогресивного досвіду розвинутих країн світу, обґрунтовано, що перспективний механізм інтеграційної взаємодії доцільно

розглядати під кутом інтенсифікації інноваційних процесів в соціально-економічних системах й закріпленні нового інструменту організації та підтримки інноваційної діяльності – регіональних технологічних платформ. Оптимальними видаються інтеграційні процеси суб'єктів регіональної інноваційної системи, які дозволять знайти збалансоване поєднання інтересів кожного учасника і забезпечують нові можливості для прискорення темпів інвестиційно-інноваційного розвитку регіональної і національної економіки, збільшать доступ до нових технологій і стимулюватимуть поширення неявних знань і компетенцій, визначатимуть основні напрями стратегічних й мобілізаційних зусиль.

За результатами проведеного аналізу встановлено, що незважаючи на задекларовану наразі увагу до інноваційних взаємодій, запропоновані й реалізовані державою заходи підтримки не відповідають реальним потребам регіонів і носять, в основному, локальний характер, не поширюючись на всю інноваційну сферу і не дозволяючи їх адресатам стати драйверами інноваційного й інтеграційного розвитку. У 2019 р. 782 підприємства в Україні здійснювали інноваційну діяльність у промисловості, залучаючи в основному власні фінансові ресурси. Аналіз п'яти міжнародних рейтингів, що оцінюють інноваційність економік окремих країн світу, свідчить, що результативність інноваційної діяльності України у 2018-2020 рр. знизилась за всіма індексами. Серед причини низької інноваційної активності найбільш загрозливо виглядають: скорочення витрат на дослідження і розробки та на освіту у відсотковому співвідношенні до ВВП, що вплинуло на показник якості людського капіталу і досліджень, рівень розвитку інноваційної інфраструктури залишається на досить низькому рівні у порівнянні з провідними країнами світу; низький рівень кадрового потенціалу в інноваційному виробництві; недосконалість взаємодії суб'єктів, що беруть участь в інноваційному процесі, недостатній рівень інтеграції між ланками інноваційної системи; порушення керованості в науково-технічному та інноваційному процесі через виражене розформуванням територіальних структур управління: недостатність інвестиційних й фінансових ресурсів і резервів. До слабких сторін можна також віднести захист прав інтелектуальної власності, розвиток кластерів, частку населення, яка є користувачем мережі Інтернет, сильні сторони забезпечено покращенням позиції за такими показниками: індекс приваблювання талантів, ринкові та нормативні можливості на ринку праці, інституції, креативність, проникнення високих технологій, навички й компетенції.

Доведено, що інтеграційна взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності дозволить в довгостроковій перспективі: забезпечити можливості спільного використання сировинної бази; раціонально використовувати можливості спеціалізації підприємств, знижуючи витрати виробництва, усуваючи неефективні виробництва, збільшуючи виробничі потужності; значно скоротити комерційні ризики; домогтися підвищення ефективності управління; значно знизити витрати по всьому ланцюжку доданої вартості, починаючи від виробників сировини і закінчуючи споживачами кінцевої продукції; визначити ефективні масштаби виробництва; на постійній основі поповнювати бюджети різних рівнів: вибудувати технологічний ланцюжок інноваційного виробництва, забезпечуючи розвиток цілої

групи підприємств.

У четвертому розділі «Вплив транскордонного співробітництва на поглиблення інтеграційних процесів регіонів» з'ясовано особливості формування й розвитку інтеграційних процесів регіону в прикордонні, здійснено оцінювання потенціалу й проблематики інтеграційної взаємодії в прикордонних регіонах, обґрунтовано основні важелі регулювання транскордонного співробітництва як складової інтеграційних процесів регіону.

Доведено, що прикордонні регіони, які беруть участь в інтеграційних процесах, пов'язаних з формуванням і розвитком міждержавної інтеграційної взаємодії мають у розпорядженні додатковий специфічний ресурс можливостей таких територій в питанні їх комплексного соціально-економічного розвитку, налагодженні транскордонного співробітництва й транспортно-логістичного забезпечення, модернізації й інформатизації економіки, підвищення добробуту і якості життя населення, який істотно впливає на функціонування і розвиток єдиного регіонального економічного простору й сприяє ефективній реалізації міжнародної інтеграційної стратегії держави.

Сформований в останні роки високий ступінь відкритості прикордонних регіонів зумовлює особливу увагу до питань інфраструктурного й інституційного забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків, де важливу роль відіграє інститут податкової й митної служби, який стає своєрідним інструментом регулювання не тільки зовнішньоекономічних зв'язків, але і в цілому соціально-економічного розвитку регіону, практики управління стратегічним розвитком регіону, а також створює засади стабільності й цілісності державних орієнтирів. Враховуючи практичну реалізацію бар'єрної, фільтрувальної, контактної функцій кордону в поєднанні з місцевими історичними, соціальними, політичними умовами, сформовано моделі транскордонного співробітництва на засадах активізації інтеграційних процесів (рис. 6), вибір якої може визначати не тільки ефективність розвитку економіки регіону, але майбутній потенціал формування міжрегіонального економічного простору, створюючи засади управління інтеграційними процесами.

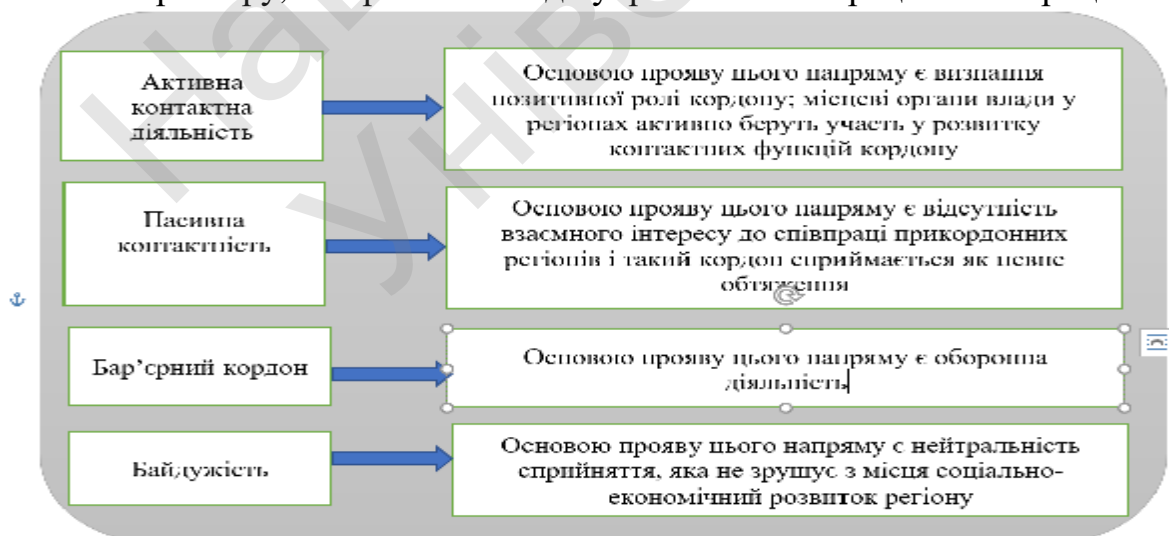

Рис. 6. Основні моделі транскордонного співробітництва на засадах активізації інтеграційних процесів прикордонного регіону

В роботі обґрунтовано, що розширення ЄС і виникнення спільного кордону між Україною та Європейським Співтовариством об'єктивно зумовлюють для регіонів України сприятливу ситуацію для використання її геостратегічного положення, відкриваючи додаткові зовнішні інтеграційні можливості для створення й реалізації спільних інтересів, налагодження ефективних взаємодій та вирішення спільних завдань розвитку прикордонних територій. Прикордонні території України (19 з 27 регіонів), де реалізується транскордонне співробітництво, охоплюють близько 77% її території, на якій проживає 71,4 % населення, а протяжність державного кордону Україна є одною з найбільших у Європі.

Оцінювання інтенсивності економічної активності прикордонних регіонів в рамках інтеграційних процесів, яке здійснено за 11 прикордонними областями, з якими активно ведеться співробітництво, без тих областей, які межують з РФ, співпраця з якою наразі унеможливлена й не може об'єктивно розглядатися, дозволило дійти висновків про наявність, серед інших стримуючих розвиток проблем розвитку інтеграційних процесів регіону, специфічних для інтенсифікації транскордонного співробітництва проблем: наявність суттєвих диспропорцій соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів порівняно з середньодержавними показниками (найнижчими за рейтингом є Волинська й Закарпатська області); низький рівень зайнятості населення прикордонних регіонів; провокуючий до трудової міграції високий рівень безробіття населення; негативний зовнішньоторговельний баланс, низький темп приросту експорту та імпорту товарів і послуг; у структурі торгівлі прикордонних регіонів та України імпорт представлений переважно споживчими товарами, що становить більше однієї його третини, а експорт складається переважно із сировини та з проміжних товарів з відносно низькою технологічною складовою; низька пропускна спроможність пунктів пропуску та невідповідний рівень їх облаштування; низький рівень міграційного приросту населення; відсутність достатнього обсягу фінансового забезпечення реалізації заходів і проєктів (програм) транскордонного співробітництва; низький рівень активності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва щодо реалізації проєктів транскордонного співробітництва; недостатній рівень якості проєктного менеджменту на рівні місцевої виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, що визначає низьку спроможність місцевих суб'єктів до залучення зовнішнього фінансового ресурсу для реалізації спільних проєктів.

Застосування підходу моніторингу динаміки показників розвитку (за постійною базою характеризує остаточний результат всіх змін даного періоду до базового, за ланцюговою базою - інтенсивність до кожного попереднього періоду в межах досліджуваного проміжку часу) прикордоння дозволило установити значне відставання економічного розвитку прикордонних областей порівняно з рештою регіонами країни та регіонами, суміжних країн-членів ЄС (рис. 7). На загал виділяються Львівська, Одеська та Київська області, які сукупно займають майже половину загального обсягу виробництва по групі досліджуваних прикордонних регіонів.

Виявлено, що протягом періоду 2014-2019 рр. прикордонні області не сповна скористалися новими можливостями, які відкрилися у зв'язку з поступовою адаптацією інституційно-правового середовища країни до *acquis* ЄС і не використовують повною мірою потенціал транскордонного співробітництва, який

дозволяє пришвидшити євроінтеграційні процеси в Україні та її регіонах та активізувати внутрішні резерви соціально-економічного розвитку прикордонних областей. Більшість регіонів досліджуваної групи регіонів потребують вдосконалення методів регіонального управління, беручи до уваги фактор прикордонного й державного курсу на формування єдиного економічного простору з країнами ЄС. При цьому, дедалі більшої актуальності набувають питання активізації міжрегіонального співробітництва східних регіонів з регіонами країн-членів ЄС.

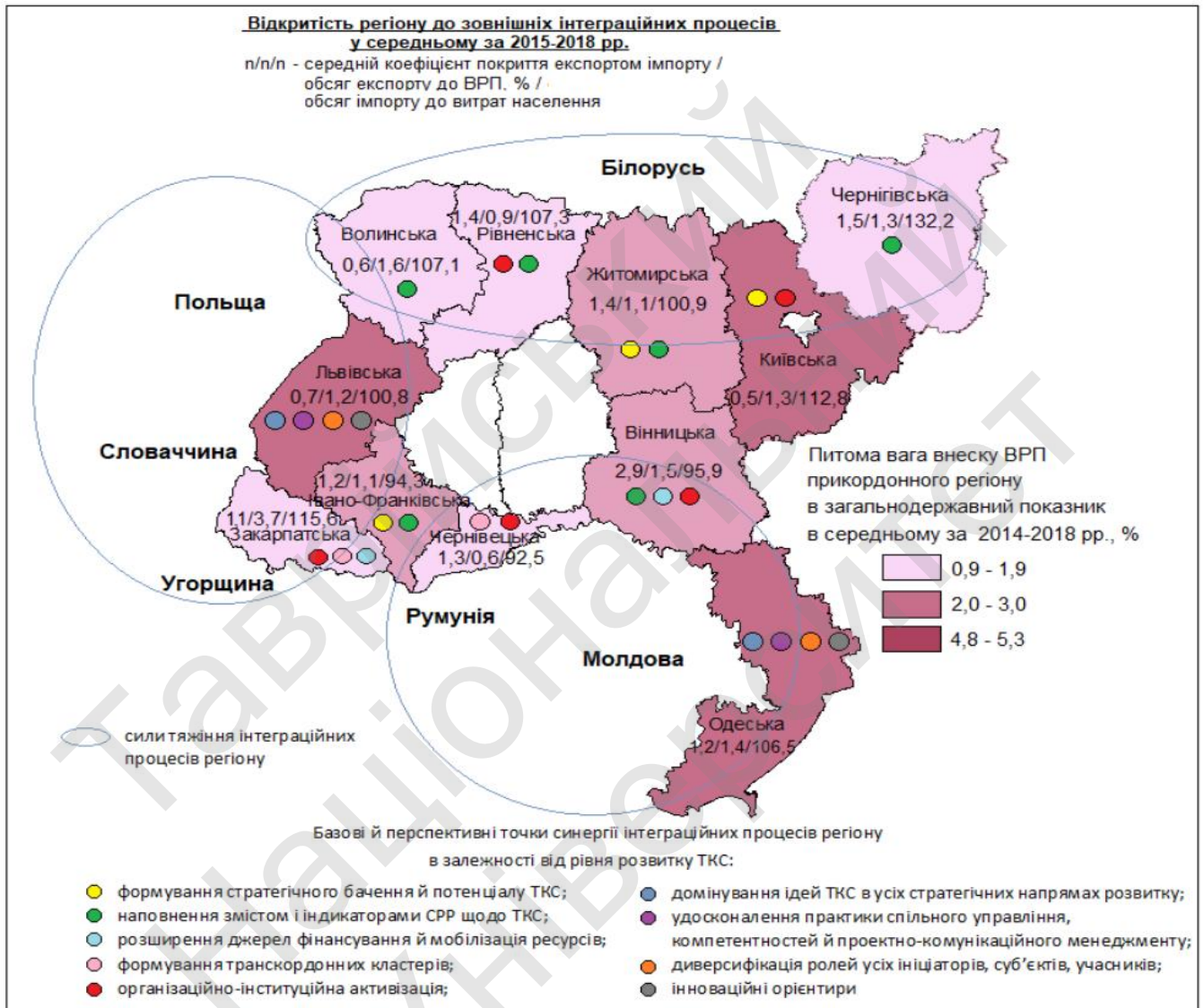

Рис. 7. Динамічні специфіка й особливості параметрів формування інтеграційних процесів прикордонних регіонів

Акцентовано, що протягом останнього десятиліття між прикордонними регіонами України та сусідніх держав виникла мережа горизонтальних зв'язків та контактів, котра забезпечує транскордонну взаємодію між окремим підприємствами та урядовими програмами, органами місцевої влади та недержавними організаціями. Установлено, що розвиток інтеграційних процесів на основі транскордонного співробітництва залежить від здатності органів місцевої влади в Україні перетворити його на інструмент досягнення стратегічних цілей, вирішення спільних проблем громад. Проте, виявлені проблеми, серед яких: невідповідність державної і регіональної програмної документації щодо цілей забезпечення транскордонного

співробітництва, розбіжності у баченні й інструментарію у відповідь на місцеві геополітичні, соціально-економічні, культурні особливості; декларативний характер та неадекватність положень двосторонніх угод між місцевою владою прикордонних регіонів та відповідних адміністративно-територіальних одиниць країн-сусідів вимогам сьогодення; обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів для співфінансування програм непрофесіоналізм у сфері проєктного та фінансового менеджменту порушують питання стосовно потреби у принципово новому підході до залучення інвестицій шляхом реалізації проєктів розвитку прикордонних регіонів як масштабного мультикомпоненту, націленого на вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку регіону, в якому беруть участь зацікавлені сторони - адміністрація регіону і органи місцевого самоврядування, господарюючі суб'єкти, державні та регіональні відомства, інститути розвитку, фінансові організації, між якими розподіляються вигоди, зобов'язання і ризики.

Узагальнення міжнародного досвіду дозволило засвідчити, що в умовах формування інтеграційних процесів та єдиного економічного простору прикордонних територій реалізація великих інфраструктурних проєктів найефективніше здійснюється в умовах використання механізмів державно-приватного партнерства, який передбачає системну взаємодію держави (регіону) і бізнесу, забезпечує реалізацію їх інтересів та населення при одночасній суттєвій економії державних бюджетних коштів. В роботі розроблено й аргументовано механізм його застосування до реалізації залучення інвестицій для облаштування державного кордону та пунктів пропуску, насамперед - створення сервісу, спрямованого на забезпечення: прогнозованого часу перетину кордону; усунення черги автотранспорту з автодоріг перед пунктами пропуску, улаштування зон очікування; формування джерел фінансування розвитку та утримання прикордонної інфраструктури перетину кордону; застосування інструментів у вигляді нових форм взаємодії прикордонних служб суміжних країн та синхронізація їх дій під час пропуску транспортних засобів; застосування практики взаємного використання технічних можливостей різних країн; проведення незалежних розслідувань та досліджень про явища корупції на кордоні.

У п'ятому розділі **«Забезпечення ефективності формування і розвитку інтеграційних процесів регіону в умовах трансформаційних змін»** здійснено функціонально-логічне моделювання механізму формування та розвитку ефективних інтеграційних процесів регіону; обґрунтовані системні імпульси забезпечення механізму реалізації інтеграційних процесів регіону на основі інтеграції суб'єктів інноваційної системи; розроблено інструментарій забезпечення сил тяжіння при формуванні та розвитку інтеграційних процесів регіону.

Доведено, що інтеграційні процеси регіону, зазнаючи еволюційного впливу у своєму розвитку визначають необхідність їх комплексного функціонально-логічного бачення, рівень якого створює засади механізму регулювання інтеграційної взаємодії та збалансовує й гармонізує інтереси окремих господарюючих суб'єктів з місцевими, регіональними та державними інтересами. Розроблена у зв'язку з цим схематична модель організаційно-економічного забезпечення формування і розвитку інтеграційних процесів регіону дозволяє урегульовувати й реалізовувати їх мікро, мезо та макро-ієрархічність, виходячи з

формалізованих територіальних пріоритетів і переваг, належного фінансування, стимулюючої підтримки та гнучкості за умов можливих викликів і впливів (рис. 8).

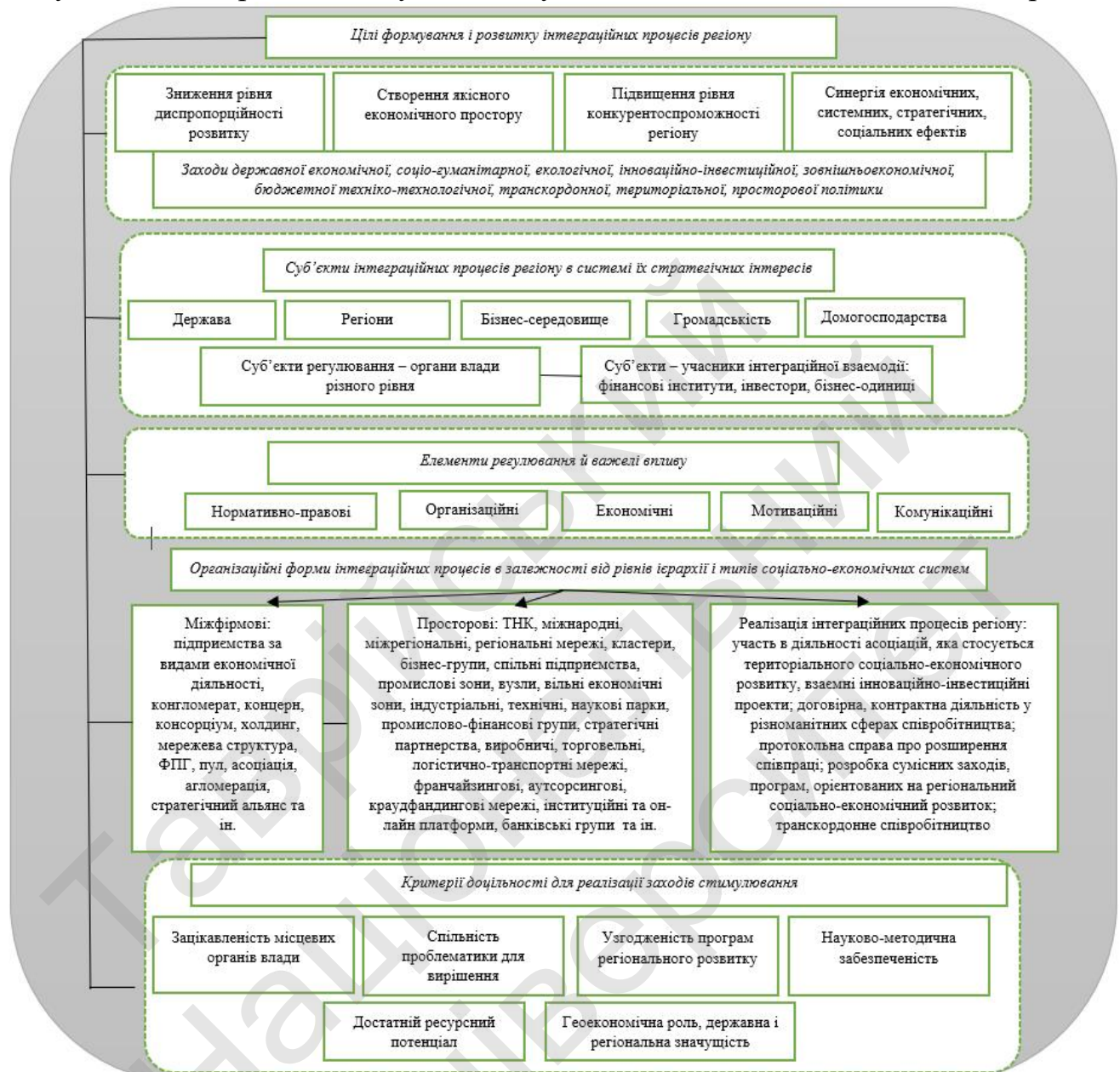

Рис. 8. Концептуальна функціонально-логічна модель організаційно-економічного забезпечення формування і розвитку інтеграційних процесів регіону

Узагальнення результатів дослідження та аналізу наукових публікацій у сфері формування і розвитку інтеграційних процесів регіону дозволило в якості імпульсу в найближчій перспективі визначити інтеграційну взаємодію її суб'єктів, з вектором на інноваційні орієнтири, обумовлені необхідністю створення сили тяжіння в напрямку: забезпечення цілісності інтеграційного й інноваційного процесу, збільшення системної якості взаємодії суб'єктів регіону, модернізації елементів інфраструктури, людського і фінансового капіталу. Одночасно, завдання з моделювання такого процесу має базуватися, насамперед, на: аналізі ієрархічності системи заходів з виокремленням інтеграційних процесів орієнтованих на інноваційний розвиток; оцінці доцільності здійснення інтеграційного процесу з

інноваційним орієнтиром і визначення його ефективності; розробці алгоритму взаємодії суб'єктів інтеграційних процесів з інноваційним орієнтиром, а також постійному моніторингу світових пріоритетів розвитку усіляких взаємин і їх змін під впливом фундаментальної і прикладної науки в структурі виробництва і споживання новацій. Тому, інтеграційні процеси регіону включають в себе підсистему регіональної генерації знань і технологій та підсистему регіонального інноваційного розвитку, між якими та в середині яких існують стійкі взаємозв'язки, і здійснюється постійна взаємодія на основі якої формується інтелектуальний і соціальний капітал регіону, через них здійснюється взаємне навчання учасників і приріст знання, враховуючи неявні (рис. 9).

Рис. 9. Взаємодія учасників інтеграційних процесів регіону з інноваційним орієнтиром

На підставі отриманих результатів, в роботі запропоновано структурно-інституційну модель інтеграційних процесів суб'єктів регіональної інноваційної системи на основі створення інтеграційно-організаційного формування, метою якого є посилення функції інституційних механізмів в процесі інтенсифікації інтеграційної взаємодії структур інноваційного розвитку, залучення інвестицій в науково-промисловий сектор регіональної економіки задля комерціалізації наукових ідей, сприяння розвитку міжнародних зв'язків у сфері освіти, а ефективність залежатиме від оптимізації функціонального розподілу, сумісної відповідальності перед державою й громадою, а також цілеспрямованості й системності дій органів влади різного рівня, масштабності розширеного фінансування, інвестиційної привабливості обраної території тощо (рис. 10).

Установлено також, що в рамках взаємодії учасників інтеграційних процесів можуть розвиватися декілька формувань, кластерів на різних стадіях розвитку, що дозволяє відстежувати інституційні та структурні зміни інноваційної діяльності в регіоні і, зазвичай, при цьому, джерелом інноваційного тренду є не зв'язані між собою галузевою або технологічною спеціалізацією види економічної діяльності, що свідчить про вищу ступінь важливості регіонального аспекту, ніж галузевого.

Доведено доцільність управління розвитком інтеграційно-інноваційного формування з єдиний центру, заснованого для реалізації пріоритетних напрямів

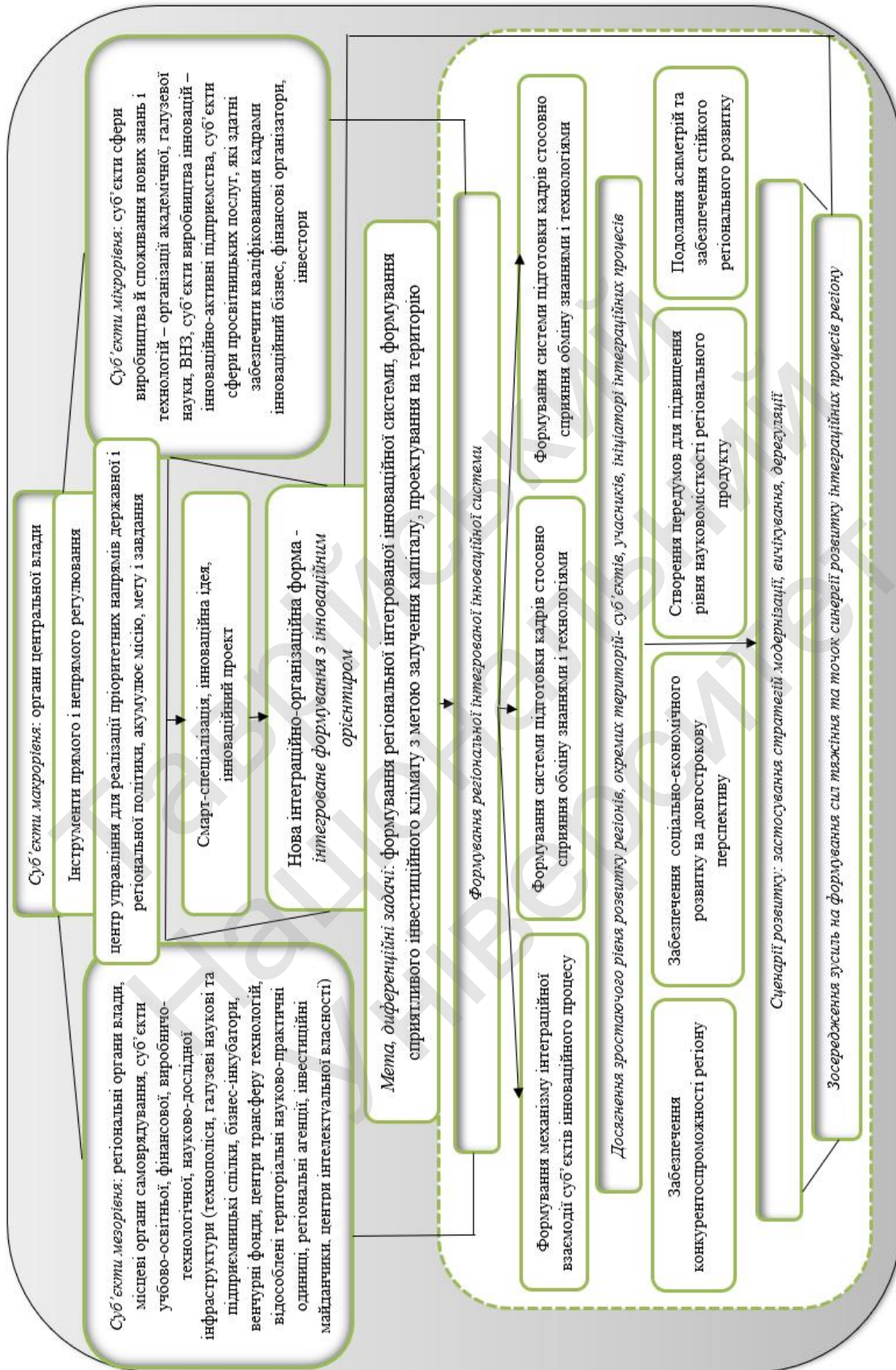

Рис. 10. Структурно-інституційна модель інтеграційних процесів суб'єктів регіональної інноваційної системи

державної і регіональної політики та який акумулює місію, мету і завдання. В якості найважливіших напрямів діяльності центру виокремлено вектори управління, які полягають в діях щодо підвищення якості та конкурентоспроможності регіональної інноваційної продукції; забезпечення необхідного рівня сировинної і технологічної незалежності; сприяння зростанню і ефективності використання власних територіальних ресурсів; підвищення фінансової стійкості підприємств, що знаходяться на інноваційній території; вдосконалення механізму обігу прав інтелектуальної власності; систематичне вдосконалення критеріїв відбору проєктів; створення організаційно-економічних засади комерціалізації інноваційного виробництва, забезпечення перманентного науково-технічного випередження регіонального виробництва.

У якості концептуального доповнення запропонованого методичного підходу до оцінювання потенціалу ініціювання інтеграційних процесів регіону в контексті прогнозування реалізації моделі регіонального інтеграційно-організаційного формування запропоновано здійснювати оцінювання взаємної зацікавленості сторін – координатора (інтегратора) та суб'єктів-учасників інтеграційної взаємодії, що дасть змогу відшукати параметри позитивної динаміки балансування учасників, з об'єктивно вищими конкурентними перевагами.

Окреслено сценарні варіанти формування інтеграційних процесів в регіональних інноваційних системах в залежності від орієнтирів державної політики у цій сфері, до яких віднесено: модернізацію економіки, коли на державному рівні запроваджується у дію стратегія активного стимулювання інтеграційно-інноваційних процесів і спрямовуються зусилля на освоєння й упровадження елементів шостого технологічного укладу; вичікування, коли впроваджуються у виробництво елементи наявного технологічного обладнання в найбільш розвинених країнах, увага зосереджується на ресурсному потенціалі, створюються заділи для перспективного прориву в економіці, проте з ризиками упущення стратегічних цілей й структурних перекосів; дерегулювання, коли відсутня власна промислова політики та застосовуються вимушені короткострокові заходи, продиктованих іноземним капіталом, що загрожує економічною деградацією, потрясіннями суспільного життя. Кожен з ймовірних сценаріїв містить певні точки синергії, ефекти (інтелектуально-освітній потенціал, науково-технічний рівень виробництва, інноваційна активність господарюючих суб'єктів), а також пастки, які проявляються в обмеженні вибору варіантів поточного управління і залежать від комплексу економічних факторів й заходів, що безпосередньо впливають на розвиток інноваційних систем й спонукають до застосування наразі змішаної стратегії, яка базується на локальних технологічних проривах на основі власних відкриттів і винаходів; технологічному запозиченні з урахуванням власних наукових розробок; налагодженні спільних виробництв на основі високотехнологічного переозброєння підприємств.

Спеціальний інструментарій створення позитивного інтеграційного ефекту на основі урахування специфіки інтегрованих утворень з метою коригування загального інституційного середовища, формування ефективних стандартів контрактних угод між учасниками процесів інтеграції, затвердження ефективних

форм економічної поведінки і статусів суб'єктів має відповідати вимогам щодо системного характеру такого інструментарію, адекватного регулювання й коригування інтересів усіх суб'єктів інтеграції, відповідати природі інтеграційного процесу та механізму його формування й реалізації. Ураховуючи такий підхід розроблено комплекс інтеграційних інструментів, класифікованих за ознакою їх використання основними учасниками інтеграційного процесу:

державного рівня управління (удосконалення нормативно-правової бази інтеграції; інвестиційна підтримка; інтеграційне приватно-державне партнерство; бюджетно-податкова політика; розробка цільових програм соціально-економічного розвитку, заснованих на принципах інтеграційної взаємодії);

регіонального рівня управління (загальна цілеорієнтована програма розвитку інтеграційних процесів регіону; комплекс локально-забезпечуючих програм; бюджет розвитку; фонд регіонального розвитку і позабюджетний фонд підтримки; планування діяльності, співпраця з крупними інвесторами з урахуванням внеску в програми інтеграції та преференції, які планується отримувати інвестору; створення механізму захисту від корупції і адміністративних бар'єрів; залучення Агенції регіонального розвитку до співпраці з органами місцевого самоврядування в площині інформаційної підтримки інвестиційного іміджу регіонів, створення позитивних образів їх соціально-економічного розвитку; розробка та запровадження методики обрахунку статистичних показників відображення стану інтеграційних взаємодій);

рівня бізнес-середовища (ліквідація адміністративних та правових бар'єрів, розширення ринків, залучення інвесторів, розвиток інфраструктури, які спонукають підприємців до пошуку власних інструментів прискорення соціально-економічних інтеграційних процесів; створення інтеграційних кластерів; лобістська діяльність регіональних підприємницьких об'єднань; активний пошук інвесторів і інноваційна діяльність);

рівня громадського суспільства (відкрите обговорення питань і проблем, пов'язаних з інтеграційними процесами регіону на різних конференціях, зустрічах, в ЗМІ тощо; забезпечення контролю над інтеграційними процесами з метою забезпечення соціальної і фінансової безпеки території; забезпечення контролю за раціональним і екологічним використанням ресурсного потенціалу).

Обґрунтовані в дисертації науково-методологічні засади формування й розвитку інтеграційних процесів регіону та конкретизовані пропозиції щодо регулювання інтеграційних взаємодій сприятимуть підвищенню національної й регіональної конкурентоспроможності за умов подальшого економічного зростання й збереженні ціннісних для держави орієнтирів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та подано нове вирішення наукової проблеми – обґрунтування науково-методологічних засад формування і розвитку інтеграційних процесів регіону та розроблення практичних рекомендацій щодо їхнього організаційно-економічного забезпечення для створення стійких трендів регіонального розвитку та піднесення соціально-

економічного розвитку територій.

1. Систематизовано наукові підходи до поняття інтеграційних процесів регіону як логічного наслідку розвитку теорій регіональної економіки й регіонального зростання інтеграції як процесу, результату, вільного за доступом ресурсу, зважаючи на властиву їй динаміку і статику. Вони передбачають створення єдиного економічного простору для учасників такого процесу і є ресурсом розширення модернізаційних можливостей регіонів за умов збереження їх цілісності, внутрішньої консолідованості й згуртованості, а тому визначаються як процеси господарського, соціально-економічного та адміністративно-територіального зближення й адаптації соціально-економічних систем регіонів (суб'єктів інтеграційної взаємодії) до інноваційних змін, які полягають в стійкому, систематичному розвитку всіх елементів систем і зв'язків між ними на різних рівнях ієрархії. Це дає змогу задовольнити стратегічні інтереси учасників взаємодії, забезпечити стійкий розвиток регіонів й створити умови ресурсного взаємокомпенсування.

2. Поглиблено сутність інтеграційних процесів регіону, які формуються і протікають у різних секторах і напрямках взаємозв'язків соціально-економічних систем регіону та обумовлені впливом комплексу взаємопов'язаних факторів, які визначають необхідність розроблення дієвого механізму й інструментарію інтеграційної взаємодії інституційно різнорідних структур в окремих регіонах. Визначено, що інтеграційні процеси мають найбільш виражені динамічні тенденції прояву на різних рівнях ієрархії в умовах високої диференціації як самих регіонів, так і їх інституційно-функціональних підсистемах, є включеними в міжнародний та національний інноваційний простір, формування прогресивної структури економіки, вектора трансформації системи цінностей й забезпечення безпеки регіонів, що обумовило систематизацію й узгодження класифікаційних ознак, видів і підвидів інтеграційних процесів регіону. Їх різноманіття підтверджує складність і широту застосування і дає змогу диференціювати інтеграційні проекти в програмах соціально-економічного розвитку територій. Для ідентифікації ефектів інтеграційної взаємодії в новій якості сформульовано критерії їх життєвого циклу, елементи функціонуючого капіталу, механізм виявлення і закріплення ресурсів.

3. Онтологічно представлено агреговану концептуальну схему інтеграційних процесів регіону, предметна область якої є орієнтовною базою теоретико-методологічного обґрунтування інструментарію і механізму їх формування та розвитку на основі безумовних правил, сформульованих у основних і специфічних принципах інтеграційної взаємодії. Доведено, що запровадження засад формування й розвитку інтеграційних процесів потребує від регіонів відповідного механізму реагування та адаптації їх соціально-економічних систем стосовно виявлення сумісностей на ринку, формування інноваційно-інвестиційної системи, створення мережевої і кластерної форми організації бізнесу, диверсифікації структури економіки, активізації системних ефектів.

4. Обґрунтовано специфіку спонукальних мотивів стратегічної зацікавленості суб'єктів, потенційних ініціаторів та учасників інтеграційних процесів регіону економічного і неекономічного характеру з одночасним

встановленням параметрів збалансування їх інтересів, позитивних ефектів та негативних впливів, які визначають доцільність (спірність) інтеграційних процесів на різних рівнях їх ініціювання.

5. Узагальнено тотожні з просторовим розвитком функції та властивості інтеграційних процесів регіону, які полягають в об'єктивності та незалежності існування; залежності від структурних відносин і процесів розвитку в господарських, економічних і виробничих взаємодіях; єдності переривчастості та безперервності в рівнях і структурі економічного простору; можливості зміни кількості, характеру, якості, розташування елементів та соціально-економічних взаємодій. Визначено передумови інтеграційних процесів регіону (наближений рівень економічного розвитку і зрілості ринку, сумісні господарські механізми, схильність до просторової єдності, географічно й історично сформовані економічні відносини, наявність взаємодоповнюючих структур економіки регіонів, спільність проблематики, демонстраційно-мотивуючий ефект). Обґрунтовано систему цілепокладання інтеграційних процесів регіону, в якій розроблено орієнтовний порядок дій визначення доцільності перспективної інтеграційної взаємодії, а також базову алгоритмічну схему формування кроків цілепокладання, які забезпечують ефективність управлінського рішення органів влади різного рівня, інших зацікавлених суб'єктів шляхом порівняння намічених мотиваційно-цільових показників стосовно інтеграції, та у зв'язку з цим перспектив розширення конкурентних переваг регіону з порогами його безпеки.

6. Установлено, що оцінювання інтеграційних процесів регіонів знаходиться в стані постійних динамічних змін з орієнтиром на додаткову синергетичну одиницю ефекту і здійснюється за результатами отримання прямого соціально-економічно орієнтованого, системно орієнтованого та стратегічно орієнтованого ефектів, які об'єднуються у єдину ієрархічну систему. З'ясовано роль системного управлінського впливу, за допомогою якого можна задати основні напрями ідейності проєктів стосовно інтеграційних процесів регіону, яка формується на перетині інформаційного простору ресурсів, ринкового середовища і обмежень (невизначеностей), реалізація якої здатна надати регіону більш диверсифікованої форми, забезпечити відхід від явних структурних й ресурсних диспропорцій, компенсувати обмеження. У зв'язку з цим, на основі визначення етапу ініціювання інтеграційних процесів основоположним у моделюванні альтернативних сценаріїв розвитку інтеграції, враховуючи інтереси ініціаторів, запропоновано методичний підхід до розрахунку потенціалу ініціювання інтеграційних процесів регіону, який, у свою чергу, дасть змогу виявити опорні точки, майбутню силу тяжіння для інтеграційних процесів, а також створити зони концентрації ресурсних потоків.

7. Оцінено фактичний стан та динамічні характеристики найбільш впливових структурних параметрів та факторів розвитку інтеграційних процесів регіону з акцентуванням на забезпеченні синергетичного ефекту для регіону, визначено характер і тренд змін залежно від ієрархічних рівнів: деформована сировинна структура української економіки, яку сьогодні не здатні трансформувати суб'єкти господарювання та чинні інтеграційні утворення

регіонів, залучені до інтеграційних взаємодій; поглиблення диспропорційності між регіонами; втрата наукового потенціалу та відтік професійних кадрів, втрата традиційних для України ринків, міжгалузевих та логістичних зв'язків у регіональному та зовнішньоекономічному просторі; недостатня закріпленість у чинному законодавстві та нормативно-правових актах юридично-правового підґрунтя регулювання суспільних відносин у сфері інтеграційної взаємодії, незадовільне інституційно-інфраструктурне забезпечення інтеграційних процесів регіону, несприятливий інноваційно-інвестиційний клімат у регіонах та країні у цілому; слабка інтенсивність та економічна зацікавленість суб'єктів і учасників; присутність корупційно-тіньової складової, низька інформаційно-комунікаційна підтримка, ізолюваність й обмеженість інтеграційних процесів регіонів; недостатнє розуміння сутності перспектив інтеграційної взаємодії й суб'єктивне ставлення до такого роду ініціатив; відсутність статистичних спостережень за інтеграційними процесами на загальнонаціональному й регіональному рівнях; неузгоджені протиріччя бізнес-середовища і регіональної влади тощо. Установлено, що за таких умов потенційно зростає вагомість питання стосовно формування повноцінних внутрішніх інтеграційних процесів, внутрішнього ринку та єдиного економічного простору в межах країни та зміщення акцентів на створення засад безпеки регіонів. Серед регіонів, які мають достатньо високий потенціал ініціювання інтеграційних процесів виокремлено Харківську, Львівську, Одеську, Дніпропетровську, Запорізьку, Київську області.

8. Підхід до аналізу продуктивних сил та ресурсів, визначення ланцюгів створення цінності, порівняння потенційних витрат із вигодами, пошук діяльності, яка матиме реальний економічний ефект для конкретної місцевості втілюється наразі у реалізації підходу смарт-спеціалізації, завдання якого – відшукати й посилити конкурентні переваги місцевості, визначати власну, особливу, найбільш оптимальну траєкторію розвитку. Доведено, що перспективний механізм інтеграційної взаємодії доцільно розглядати під кутом інтенсифікації інноваційних процесів у соціально-економічних системах й закріпленні нового інструменту організації та підтримки інноваційної діяльності – регіональних інноваційно-технологічних платформ.

9. Доведено, що прикордонні регіони, які беруть участь в інтеграційних процесах, пов'язаних з формуванням і розвитком міждержавної інтеграційної взаємодії, мають у розпорядженні додатковий специфічний ресурс можливостей, який істотно впливає на функціонування і розвиток єдиного регіонального економічного простору й сприяє ефективній реалізації міжнародної інтеграційної стратегії держави. Водночас, оцінювання інтенсивності економічної активності прикордонних регіонів у рамках інтеграційних процесів свідчить про значне відставання економічного розвитку прикордонних областей порівняно з рештою регіонами країни та регіонами, суміжними з країнами-членами ЄС, які не сповна скористалися новими можливостями, що відкрилися у зв'язку з поступовою адаптацією інституційно-правового середовища країни до норм та правил ЄС, і не використовують повною мірою потенціал транскордонного співробітництва, який дає змогу пришвидшити

євроінтеграційні процеси в Україні та її регіонах, активізувати внутрішні резерви соціально-економічного розвитку прикордонних областей. При цьому дедалі більшої актуальності набувають питання активізації міжрегіонального співробітництва східних регіонів з регіонами країн-членів ЄС.

10. Установлено, що розвиток інтеграційних процесів на основі транскордонного співробітництва залежить від здатності органів місцевої влади в Україні перетворити його на інструмент досягнення стратегічних цілей, вирішення спільних проблем громад. Виявлено, що найбільш гострі проблеми, які полягають у невідповідності державної і регіональної програмної документації щодо цілей забезпечення транскордонного співробітництва, наявності розбіжностей у баченні й інструментарію у відповідь на місцеві геополітичні, соціально-економічні, культурні особливості, порушують питання стосовно потреби у принципово новому підході до залучення інвестицій шляхом реалізації проєктів розвитку прикордонних регіонів як масштабного мультикомпоненту, націленого на вирішення стратегічних завдань соціально-економічного розвитку регіону, в якому беруть участь зацікавлені сторони – адміністрація регіону й органи місцевого самоврядування, господарюючі суб'єкти, державні та регіональні відомства, інститути розвитку, фінансові організації, між якими розподіляються вигоди, зобов'язання і ризики.

11. Інтеграційні процеси регіону, зазнаючи еволюційного впливу у своєму розвитку, визначають необхідність їх комплексного функціонально-логічного бачення, рівень якого створює засади механізму регулювання інтеграційної взаємодії, збалансовує й гармонізує інтереси окремих господарюючих суб'єктів з місцевими, регіональними та державними. Розроблена у зв'язку з цим схематична модель організаційно-економічного забезпечення формування і розвитку інтеграційних процесів регіону дасть змогу врегулювати й реалізувати їх мікро-, мезо- та макроієрархічність, виходячи з формалізованих територіальних пріоритетів і переваг, відповідного фінансування, стимулюючої підтримки та гнучкості за умов можливих викликів та впливів.

12. За узагальненням результатів дослідження імпульсом у сфері формування і розвитку інтеграційних процесів регіон у найближчій перспективі визначено інтеграційну взаємодію її суб'єктів з вектором на інноваційні орієнтири. Розроблено структурно-інституційну модель інтеграційних процесів суб'єктів регіональної інноваційної системи, в основу якої закладено створення інтеграційно-організаційного формування, метою якого є посилення функції інституційних механізмів у процесі інтенсифікації інтеграційної взаємодії структур інноваційного розвитку, залучення інвестицій в науково-промисловий сектор регіональної економіки задля комерціалізації наукових ідей, сприяння розвитку міжнародних зв'язків у сфері освіти. Його ефективність залежатиме від оптимізації функціонального розподілу, сумісної відповідальності перед державою й громадою, а також цілеспрямованості й системності дій органів влади різного рівня, масштабності розширеного фінансування, інвестиційної привабливості обраної території.

13. Сформовано спеціальний інструментарій створення позитивного

інтеграційного ефекту на основі врахування специфіки інтегрованих утворень, класифікований за ознакою їх використання основними учасниками інтеграційного процесу, державного рівня управління, регіонального рівня управління, бізнес-середовища; суспільства. Реалізація запропонованих заходів сприятиме прискоренню позитивних ефектів інтеграційних взаємодій та забезпеченню стабільності поступального руху в системі збалансованого економічного зростання.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Пархоменко Н.М., Дармограй В.І. Соціально-економічні пріоритети стратегічного планування на регіональному рівні. *Економіст*. 2006. №7 (237). С. 44-47. *Особистий внесок: визначено концептуальні складові циклу стратегічного планування в регіоні, досліджено проблеми та сформульовано рекомендації щодо формування пріоритетів розробки стратегічного плану в Черкаській області.*

2. Пархоменко Н.М. Інтеграційні процеси: поняття, підходи, закордонний досвід. *Економічні науки. Серія «Економічна теорія та міжнародна економіка»:* Зб. наук. пр. Луцького державного технічного університету. Луцьк: ЛДТУ, 2007. Вип. 4 (15). С. 336-344.

3. Пархоменко Н.М. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України: регіональний фактор. Зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. Черкаси: ЧДТУ. 2008. Вип. 19., Ч. II. С. 74-81.

4. Пархоменко Н.М. Інвестиційний фактор активізації споживчого ринку України. *Економіка і регіон*. 2009. № 3 (22). ПолтНТУ. С. 92-98.

5. Пархоменко Н.М., Дармограй В.І. Визначення позитивних аспектів стратегічної інтеграції суб'єктів господарювання. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія Економічні науки.* Черкаси: ЧДТУ, 2010. Вип. 21. Частина II. С. 181-184. *Особистий внесок: досліджено проблеми інтеграції вітчизняних компаній, виявлено позитивні ефекти від процесів приєднання, злиття чи поглинання.*

6. Пархоменко Н.М. Інтегральна оцінка конкурентоспроможності регіонів України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* Черкаси: ЧДТУ, 2012. Вип. 31. Т. 2. Ч.2. С. 45-49.

7. Пархоменко Н.М. Формування та оцінка конкурентоспроможності регіонів України. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ».* Збірник наукових праць. Серія: Технічний прогрес та ефективність виробництва. X. : НТУ «ХПІ». 2013. № 46 (1019). С. 16-24.

8. Пархоменко Н.М. Аналіз умов забезпечення конкурентоспроможності регіонів України. *Економіка і регіон*. № 4 (41). 2013. ПолтНТУ. С. 28-34.

9. Пархоменко Н.М. Інтегрованість малого та середнього підприємництва в розвиток регіональної економіки. *Ефективна економіка*. 2015. № 7. –URL:

<http://www.economy.nayka.com.ua>.

10. Пархоменко Н.М., Карлова О.А. Регіональні інтеграційні процеси: інвестиційний аспект. *«Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики»* / Всеукраїнський науково-виробничий журнал. №3 (7). 2016 С. 20-30. *Особистий внесок: виділені диспропорції регіональної інвестиційної активності, які негативно впливають на рівномірний соціально-економічний розвиток регіонів.*

11. Пархоменко Н.М., Гедз М.Й. Стратегічний розвиток регіону, заснований на ефективному використанні ресурсного потенціалу. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління «Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку»*. Серія “Економіка”. Т. XVIII, вип. 304. Маріуполь, ДонДУУ, 2017. С. 118-124. *Особистий внесок: запропонована система стратегічних проєктів конкурентного регіонального розвитку. Запропоновані етапи вирішення проблем стійкого розвитку регіону.*

12. Пархоменко Н.М., Переверзева А.В. Імперативи нового курсу реформування інституціональних змін розвитку людських ресурсів територіальних громад різного рівня. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Серія “Економіка”. Т. XIX. Випуск 309. Маріуполь. ДонДУУ. 2018. С. 124-136. *Особистий внесок: в процесі аналізу особливостей реформування та змін виокремлено складові інституціонального середовища формування людських ресурсів об'єднаних територіальних громад.*

13. Пархоменко Н.М., Клименюк М.М., Клименюк О.М., Продуктивні сили та виробничі відносини як фактори економічного зростання країни. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського, Серія «Економіка та управління»*, Т.29 (68), № 3, 2018. С. 102-106. *Особистий внесок: побудована виробнича функція розвитку економіки країни. Проаналізовано вплив основних факторів, що визначають продуктивні сили, та запропонований підхід до оцінювання рівня виробничих відносин та їх впливу на обсяг кінцевого продукту.*

14. Пархоменко Н.М., Богуславська С.І., К. Лаглер. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку регіонів. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Серія «Економіка». Т. XIX, Вип. 309. Маріуполь, ДонДУУ, 2018. С. 56-65. *Особистий внесок автора: визначено принципи , інвестиційного забезпечення сталого розвитку регіонів.*

15. Пархоменко Н.М. Теоретико-методичний підхід до дослідження розвитку інтеграційних процесів регіону в системі просторового розвитку й взаємозв'язків господарюючих суб'єктів. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. Науковий журнал*. Херсон: 2018. № 30 (19). Т. 2. С. 118-123.

16. Пархоменко Н. М. Цілепокладання як базова умова формування, організації й регулювання інтеграційних процесів регіону. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. Науковий журнал*. Херсон: 2018. № 31 (20). Т. 1. С.173-179.

17. Пархоменко Н.М., Гончаренко М.Ф., Білоус С.П., Роль екологічного фактору в стійкому розвитку інтеграційних процесів в економіці регіону. *Актуальні*

проблеми економіки. № 9. 2020. С. 54-59. Особистий внесок: наведено багатоаспектність суті стійкого розвитку. Проведено історичний аналіз проблем взаємодії економічних систем з навколишнім середовищем.

18. Пархоменко Н. Науково-практична значущість та дієвість інтеграційних процесів в економіці регіонів на внутрішньодержавному рівні. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія «Економіка і менеджмент».* Вип. 1(28), 2020. Черкаси: СУЕМ. 2020. С. 220-227.

19. Пархоменко Н.М., Гончаренко М.Ф., Лучин О.М. «Зелена» економіка як напрям досягнення стійкого еколого-економічного розвитку регіону на засадах інтеграції. *Актуальні проблеми економіки. №6 (228), 2020. С. 4-11. Особистий внесок: розглянуті підходи до визначення поняття «зеленої» економіки, «зеленого» зростання та умови формування даного виду економіки.*

20. Пархоменко Н.М. Вплив транскордонного співробітництва на поглиблення інтеграційних процесів регіону // *Актуальні проблеми економіки. № 7-8, 2020. С. 144-151.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

21. Parhomenko Natalya, Kachala Tamara, Darmogray Volodymyr, Bakhov Ivan, Hornyk Volodymyr. Strategic Management of Ukraine's Regional Economy Modernization. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems – JARDCS. 2020. Volume 12 | 04-Special Issue P. 725-732. *Особистий внесок автора: запропонована імітаційна система факторів, що впливають на вибір стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіону.*

22. Пархоменко Н.Н., Тарасюк А.В., Гаман П.И., Павлова А.И. Мировой опыт государственной поддержки малого бизнеса в условиях устойчивого развития. *Эффективность сферы товарного обращения [Электронный ресурс]: сборник научных статей IV Писаренковских чтений, Гомель, 26 октября 2018 г. / редкол. : С. Н. Лебедева [и др.]; под науч. ред. канд. экон. наук, доцента Т. В. Гасановой. Гомель: учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации», 2018. С. 90-95. Особистий внесок: розкрито світовий досвід державної підтримки, її форми, зміст та інструменти.*

23. Панасюк В.М., Пархоменко Н.М., Бакум І.В. Модернизация социальной инфраструктуры региона как условие его функционирования и развития. *Молодежь в науке и предпринимательстве: сборник научных статей VII международного форума молодых ученых / редкол. : С. Н. Лебедева [и др.] ; под науч. ред. канд. экон. наук, доцента А. П. Бобовича. Гомель: учреждение образования «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации», 22 февраля 2018 г. С. 114-120. Особистий внесок автора: доведено, що соціальна інфраструктура повинна не просто забезпечувати ринок праці робочою силою, але й відповідати запитам регіональної економіки.*

Опубліковані праці апробаційного характеру:

24. Пархоменко Н.М. Завдання, проблеми, перспективи євроінтеграційної стратегії України. *Матер. I міжнар. наук.-практ. конф. „Модернізація політики та управління в Німеччині та Україні у контексті євроінтеграції”.* Черкаси: ЧДТУ. 2005. С. 60-73.

25. Пархоменко Н.М., Чечетова Н.Ф. Економічна інтеграція у формуванні механізму дієвого регіонального управління. *Матер. V міжнародної науково-практичної конференції «Методологія та практика менеджменту на порозі XXI століття: загальнодержавні, галузеві та регіональні аспекти»*, 13-14 травня 2010 р. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. Ч.2. С.250-252. *Особистий внесок автора: визначено роль процесів інтеграції у формуванні механізму ефективного управління регіоном.*

26. Пархоменко Н.М. Інституційна складова в системі регіонального управління. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Менеджмент у XXI сторіччі: методологія і практика: збірник наукових праць.* Полтава : видавець Шевченко Р.В., 2013. С. 301-302.

27. Пархоменко Н.М. Інтеграційні процеси як фактор забезпечення конкурентоспроможності регіону. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління соціально-економічним розвитком держави, регіону, підприємства»:* збірник наукових праць. Полтава: видавець ФОП Мирон І.А., 2014. С. 22-24.

28. Пархоменко Н.М. Вплив інтеграційних процесів на регіональний соціально-економічний розвиток. *Економіка і культура України в світових глобалізаційних процесах: позиціонування і реалії:* тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 21–22 березня, 2018 р. М-во освіти і науки України; М-во культури України; Київ. ун-т культури; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2018. С.143-146.

29. Пархоменко Н.М., Чечетова Н.Ф. Соціальна складова регіональних інтеграційних процесів. *Актуальні проблеми соціального права. Випуск II : Науково-практичний посібник* [Збірник статей учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2015 році] / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2016. С. 36-37. *Особистий внесок автора: проаналізовано параметри адаптації інтеграційних процесів до розвитку соціально складової.*

30. Чечетова Н.Ф., Гудзинський С.О., Пархоменко Н.М. Соціальні гарантії в умовах сьогодення: проблеми та перспективи законодавчого забезпечення. *Актуальні проблеми соціального права. Випуск IV: науково-практичний посібник.* Збірник матеріалів учасників Всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2017 р. за заг. ред. Іншина М.І., Костюка В.Л., Мельника В.П. К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2018. С. 61-66. *Особистий внесок автора: визначено заходи впливу на шляху становлення демократичної, соціальної та правової держави.*

31. Пархоменко Н.М. Роль приватно-державного партнерства в інтеграції економічні регіональні системи. *Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 2 грудня 2020) / упоряд. Євмешкіна О.Л. УкрСІЧ. Київ: 20. с.29-30.

32. Пархоменко Н.М. Підходи до формування ефективних інтеграційних процесів в економіці регіонів на внутрішньодержавному рівні. *Управління та*

адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці: *Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 7 грудня 2020 року). К.: ДУІТ. 2020. С. 335-337.

33. Пархоменко Н.М., Лучин О.М. Проблеми досліджень розвитку соціально-еколого-економічного напрямку сталого розвитку закордоном. *Державне регулювання соціально-економічного розвитку країни: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 12 грудня 2020 р.) ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». О.: ЦЕДР, 2020. С.42-45 *Особистий внесок автора: визначено роль екологічної та ресурсної складових у процесі застосування концепції сталого розвитку.*

34. Пархоменко Н.М. Вимоги до системи індикаторів регіональної інтеграції. *Реалізація політики модернізації економіки в умовах державно-приватного партнерства: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 19 грудня 2020 р.). – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2020. – С.71-74.

35. Пархоменко Н.М. Роль транскордонного співробітництва в інтеграційних процесах регіону. *«Сучасні тенденції розвитку менеджменту та фінансово-економічної безпеки»: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*, 28 квітня 2020 р. Черкаси: ЧНУ, 2020. С. 86-88.

АНОТАЦІЯ

Пархоменко Н.М. Організаційно-економічні засади формування й розвитку інтеграційних процесів регіону. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, Київ, 2021.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування і розвитку інтеграційних процесів регіону та надано практичні рекомендації щодо їх організаційно-економічного забезпечення для створення стійких трендів регіонального розвитку з урахуванням сучасних тенденцій розвитку.

У роботі розкрито зміст і сутність поняття інтеграційних процесів регіону в контексті забезпечення просторового соціально-економічного розвитку в межах теорій регіонального розвитку; систематизовано та узагальнено концептуальні положення щодо розвитку інтеграційних процесів регіону; узагальнено властивості, передумови й закономірності формування інтеграційних процесів регіону в умовах просторового розвитку. Запропоновано методичний підхід до оцінювання інтеграційних процесів та визначення потенціалу ініціювання й інтенсивності участі в інтеграційних процесах регіону. Розроблено наукові підходи до забезпечення ефективності інтеграційних процесів регіону та забезпечення їх дієвості в умовах пошуку оптимальних трансформацій. Науково обґрунтовано спеціальний інструментарій забезпечення сил тяжіння при формуванні й розвитку інтеграційних процесів регіону та конкретизовано заходи щодо його реалізації.

Ключові слова: інтеграція, інтеграційні процеси регіону, економіка регіону, інтеграційна взаємодія, міжрегіональні зв'язки, транскордонне співробітництво,

просторовий розвиток, регіональні інноваційні системи.

ANNOTATION

Parkhomenko N. Organizational and economic principles of formation and development of integration processes in the region. - Manuscript.

The dissertation on achieving the academic degree of the doctor of economic sciences on a specialty 08.00.05 - Development of productive forces and regional economy. - V. Vernadsky Tavriya National University, Kyiv, 2021.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological principles of formation and development of integration processes in the region, also provides practical recommendations for their organizational and economic support to create sustainable trends in regional development, concerning current development trends.

The content and essence of the concept of the regional integration processes in the context of ensuring spatial socio-economic development within the theories of regional development are revealed in present work; the essence of the integration processes of the region, which are formed and take place in different sectors and areas of interconnections of socio-economic systems of the region and due to the influence of a set of interrelated factors are deepened. The classification features of the integration processes of the region are formulated to identify the effects of integration interaction. The properties, preconditions and regularities of their development are generalized. The specifics of motivating causes of strategic interest of subjects of integration processes of the region of economic and non-economic character are substantiated, functions and properties of integration processes of the region, identical with spatial development, are generalized.

The system of goal-setting of integration processes of the region is substantiated, in which the approximate procedure of actions of definition of expediency of perspective integration interaction is developed. It is set that the assessment of integration processes of regions is in a state of constant dynamic changes with a focus on an additional synergetic unit of effect and are formed as a result of the process of obtaining direct socio-economically-oriented, system-oriented and strategically-oriented effects.

The actual state and dynamic characteristics of the most influential structural parameters and factors of development of integration processes of the region with emphasis on providing a synergetic effect for the region, the nature and trend of changes depending on hierarchical levels are determined. It is established that in modern conditions the importance of the issue of forming full-fledged internal integration processes, the internal market and the single economic space within the country as well as the shift of emphasis on creating the foundations of regional security is growing.

It is established that the real economic effect for a specific area is currently embodied in the implementation of the smart specialization' approach, which task is to find and to strengthen the competitive advantages of the area, to determine its own, special, most optimal development trajectory. It is grounded that the border regions involved in the integration processes related to the formation and development of interstate integration cooperation have an additional specific resource that significantly

affects the functioning and development of the single regional economic space and contributes to the effective implementation of international integration strategy. At the same time, the assessment of the intensity of economic activity of border regions in the framework of integration processes shows a significant lag in the economic development of border regions compared to other regions and those regions, measured to EU member-states, which did not take full advantage of new opportunities of gradual implementation of *acquis communautaire* in to the institutional and legal environment.

It is established that the development of integration processes on the basis of cross-border cooperation depends on the ability of local authorities in Ukraine to turn it into a tool for achieving strategic goals, solving common problems of communities. The most burning issues are identified, which are the inconsistency of state and regional program documentation on the objectives of cross-border cooperation, differences in vision and tools of response to local geopolitical, socio-economic, cultural features. All that raises questions about the need for a fundamentally new approach to investments by implementation of border development projects in a form of a large-scale, multicomponent, aimed at solving strategic tasks of socio-economic development region, which involves stakeholders - regional administrations and local governments, businesses, state and regional agencies, development institutions, financial organizations, between which benefits, liabilities and risks are distributed.

The developed schematic model of organizational and economic support for the formation and development of integration processes in the region will allow to regulate and implement their micro, meso and macro-hierarchy, based on formalized territorial priorities and benefits, appropriate funding, incentive support and flexibility under possible challenges and impacts.

The generalization of the results of research and analysis of scientific publications in the field of formation and development of integration processes in the region allowed, as an impulse in the near future, to determine the integration interaction of its subjects, with a vector for innovation. The structural-institutional model of integration processes of actors of regional innovation system on the basis of creation of integration-organizational formation is developed, which purpose is to strengthen the function of institutional mechanisms in the course of intensification of integration interaction of structures of innovative development; attraction of investments in scientific and industrial sector of regional economy for commercialization of scientific ideas; promotion of development of international relations in the field of education.

A special toolkit for creating a positive integration effect, based on the specifics of integrated entities, classified on the basis of their use by the main participants in the integration process; state level of government; regional level of government; business environment; society. The implementation of the proposed action-plan will accelerate the positive effects of integration interactions and ensure the stability of the progressive movement in the system of balanced economic growth.

Key words: integration, regional integration processes, regional economy, integrational interaction, interregional relations, cross-border cooperation, spatial development, regional innovation systems.

Підписано до друку 12 березня 2021 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний,
Гарнітура Times New Roman. Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 2,3.
Тираж 100 екз.

Видавець Третьяков О.М.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців.
Серія ДК №4862 від 11.03.2015 р.
Україна, 18001, м. Черкаси, вул. Слави, 1, к.24
Тел.: +380674701314. E-mail: book_brama@ukr.net